

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

MILDA ČESONYTĖ

(Baudžiamoji teisė ir kriminologija, BTKmis1-02)

**ANONIMIŠKUMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESU:
TEORIJA IR PRAKTIKA**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Raimundas Jurka

Vilnius, 2013

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. ANONIMIŠKUMO INSTITUTO BAUDŽIAMAJAME PROCESSE SAMPRATA.....	7
2. ABSOLIUTAUS ANONIMIŠKUMO TAIKYMO PAGRINDAI IR SĄLYGOS.....	13
2.1. Absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindai.....	13
2.2. Absoliutaus anonimiškumo taikymo sąlygos.....	25
3. DALINIS LIUDYTOJŲ ANONIMIŠKUMAS	33
3.1. Dalinio liudytojų anonimiškumo prielaidos.....	33
3.2. Dalinio anonimiškumo reglamentavimas.....	43
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	55
SANTRAUKA	59
SUMMARY	60

IVADAS

Bendra temos charakteristika ir jos aktualumas. Baudžiamojo proceso metu sprendžiant kaltinamojo baudžiamosios atsakomybės klausimą yra atliekamas įrodymų tyrimas ir jų vertinimas, kuriame liudytojų bei nukentėjusiųjų parodymai dažnai būna vieni didžiausių reikšmę turinčių įrodymų teisme. Nėra nei vienos baudžiamosios bylos, kurioje nebūtų bent vieno liudytojo¹. Įvertinus liudytojo svarbą, turi būti tinkamai sureguliuotos tiek šio asmens pareigos, tiek teisės. Viena iš jų yra apsauga nuo nusikalstamo poveikio, t.y., anonimiškumas baudžiamajame procese.

Anonimiškumo taikymas baudžiamajame procese – tai specialioji procesinės apsaugos priemonė, kurios esmė yra liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų įslaptinimas, siekiant šiuos proceso dalyvius apsaugoti nuo nusikalstamo poveikio baudžiamojo proceso metu ir gauti patikimus parodymus.

Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojama praktika reguliuoja, kad tuo atveju, kai liudytojų ir nukentėjusiųjų interesams kyla grėsmė baudžiamojo proceso metu, procesas turi būti vykdomas taip, kad šie interesai būtų apsaugoti. Turint omenyje liudytojo ir nukentėjusiojo parodymų svarbą bei norint, kad baudžiamasis procesas vyktų pagal jo paskirtį, įtvirtintą LR BPK 1 str.: ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas², turi būti taikomos liudytojų bei nukentėtųjų apsaugos priemonės, kurios sudarytų sąlygas teismui gauti tiesos neiškreipiančius parodymus, apsaugotų šių procesų dalyvių asmenį bei nepaneigtų kaltinamajam LR BPK suteikiamų procesinių teisių.

Reikia įvertinti proceso dalyvio – kaltinamojo procesinius interesus. Tiek Lietuvos įstatymai, tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (6 str. 1 d.) įtvirtina žmogaus teisę į teisingą teismą, šios konvencijos 6 str. 3 d. yra įtvirtintos teisės į gynybą garantijos, kurios priklauso kaltinamajam. Anonimiškumo taikymo baudžiamajame procese metu turi būti apsaugomos ir šio proceso dalyvio teisės. Taigi taikant liudytojų bei nukentėjusiųjų anonimiškumo instrumentą, būtina nagrinėti ir spręsti kaltinamojo bei minėtų proceso dalyvių teisių balanso klausimą.

Lietuvos bei užsienio teisinėje mokslinėje literatūroje ši tema jau buvo analizuojama. Lietuvoje ši tema nėra plačiai nagrinėta. Plačiau apie tai yra rašęs Raimundas Jurka disertacijoje „Liudytojo procesinių teisių apsauga baudžiamajame procese: problemos ir perspektyvos“, monografijoje ir moksliniuose straipsniuose. 2005 m. buvo atliktas Belgijos TVR/2004/AGIS/077

¹ Ryzhakov, A. P. *Sviditel i ponjatoj: ponjatie, prava, objazanosti. Pokazanija cviditelja* [Witness and External Witness: Concept, the Law, Duties. Testimony of the Witness]. Maskva: Ekzamen, 2007, p. 4.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

projektas „Europos Sąjungos įslaptintų liudytojų reguliavimo ir liudytojų ar kriminalinių nusikaltėlių“, išleista knyga „EU Standarts in Witness Protection and Collaboration with Justice“ (liet. Europos Sąjungos liudytojų apsaugos ir bendradarbiavimo su teisėsauga standartai). Šią temą nagrinėjo užsienio mokslininkai S. Maffei, S. Zappala, A. Beijer ir kiti. Anonimiškumo taikymo taisyklės yra formuojamos Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose: Doorson prieš Nyderlandų Karalystę, Van Michelen ir kiti prieš Nyderlandų karalystę, Visser prieš Nyderlandų Karalystę ir kt. Anonimiškumas nagrinėtas ir Tarptautiniame baudžiamajame teisme, pirmoji tokia byla - Prokuroras prieš Tadic (*Prosecutor vs. Tadic*).

Anonimiškumo instituto nagrinėjimas aktualus tuo, jog ši procesinė apsaugos priemonė yra susijusi su pagrindinių žmogaus teisių baudžiamajame procese įgyvendinimo, fundamentalios nukentėjusiojo teisės į teisminę gynybą ir liudytojo teisės būti apsaugotam nuo nusikalstamo poveikio balanso problema. Svarbu nagrinėti anonimiškumo taikymo nuostatas, kadangi jų taikymas sąlygoja išimtis iš baudžiamojo proceso principų. Šios baudžiamojo proceso priemonės tyrinėjimas ir aiškinimas mokslinėje literatūroje svarbus todėl, kad daugelis su jos taikymu susijusių duomenų yra įslaptinama. Aiškinantis anonimiškumo pagrindus bei sąlygas, dėl duomenų slaptumo nėra galimybių remtis konkrečiais praktiniais pavyzdžiais, todėl anonimiškumą reguliuojančios baudžiamojo proceso normos turi būti kuo detaliau atskleidžiamos moksliniuose darbuose.

Temos naujumas. LR BPK nuostatose, reguliuojančiose anonimiškumo taikymą, nuo baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo nėra padaryta reikšmingų pakeitimų, išskyrus tai, kad LR BPK papildytas nauju, 199¹ str., kuris leidžia taikyti ne tik absoliutų duomenų įslaptinimo modelį, bet įvedamas dalinio anonimiškumo taikymas. Dalinis arba, kitaip vadinamas santykinis anonimiškumas, iki šiol Lietuvos mokslininkų darbuose buvo minimas tik kaip siekiamybė, o ne galiojančiame įstatyme įtvirtinta bei veikianti norma. Įstatymų leidejui papildžius LR BPK nauja norma, galima nagrinėti konkretų pasirinktą modelį, vertinti pritaikomumą praktikoje, lyginti jį su kitų šalių baudžiamajame procese įtvirtintais variantais.

Tyrimo objektas – liudytojų anonimiškumas baudžiamajame procese: LR BPK nustatyti absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindai ir sąlygos bei dalinio anonimiškumo įtvirtinimas LR BPK.

Tyrimo dalykas – LR BPK nuostatos, EŽTT, nacionalinių teismų jurisprudencija, susijusi su anoniminio liudytojo statuso ir parodymų vertinimu, taip pat užsienio valstybių teisės aktai.

Tyrimo tikslas – nustatyti, ar LR BPK numatyti anonimiškumo taikymo pagrindai ir sąlygos sudaro prielaidas tinkamai liudytojų ir kaltinamųjų teisių apsaugai baudžiamajame procese.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti anonimiškumo instituto baudžiamajame procese sampratą;
2. Įvertinti absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindus ir sąlygas;

3. Nustatyti dalinio anonimiškumo prielaidas ir reglamentavimo ypatumus.

Tyrimo hipotezė - anonimiškumo baudžiamajame procese taikymas užtikrina saugomų proceso subjektų interesus, taip pat padeda užtikrinti reikšmingų bylos aplinkybių nustatymą. Tačiau pasitaiko atvejų, kuomet liudytojas ar nukentėjęsysis procese lieka nesaugūs.

Šaltiniai, naudojami rengiant magistro baigiamąjį darbą, yra Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas bei kiti šalies įstatymai, Nyderlandų Karalystės, Vokietijos ir kitų Europos šalių baudžiamojo proceso kodeksai, Lietuvos ir užsienio teisės mokslininkų R. Jurkos, S. Maffei, S. Zappala, A. Beijer) darbuose suformuluotos nuostatos, Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuluota praktika.

Darbe taikomi analizės metodai. Teleologinis metodas taikomas liudytojų anonimiškumo instrumento tikslams bei esmei išsiaiškinti. Šiuo metodu nustatytų anonimiškumo taikymo tikslų nustatymas lemia ir kitų metodų taikymą.

Lyginamasis metodas taikomas analizuojant Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, kurioje akcentuojamas kaltinamojo bei liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, teisių balansas. Lyginamasis metodas taip pat naudojamas nagrinėjant užsienio šalių bei Lietuvos nustatytą anonimiškumo taikymo reguliavimą, lyginant šiuo metu nustatytą teisinį reguliavimą su mokslinėmis koncepcijomis.

Sisteminis metodas naudojamas nustatant Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso normų sąveiką taikant anonimiškumo priemonę baudžiamajame procese. Loginis metodas naudojamas aiškinantis teisės normų turinį.

Darbo struktūra. Šį magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados ir pasiūlymai bei literatūros sąrašas.

Pirmajame skyriuje aptariama anonimiškumo instituto baudžiamajame procese samprata. Aiškinami šio instituto tikslai - apsaugoti ne tik liudytojo asmenį, bet ir jo duodamų parodymų teisingumą.

Antrasis skyrius, sudarytas iš dviejų poskyrių, kuriuose yra analizuojami absoliutaus anonimiškumo pagrindai ir sąlygos. Analizuojant aptariami konkrečių LR BPK normų trūkumai ir pateikiami pasiūlymai šioms trūkumams šalinti.

Trečiasis skyrius, kuriame nagrinėjamas dalinis anonimiškumas, susideda iš dviejų poskyrių. Pirmajame poskyryje aptariamas poreikis įtvirtinti dalinį anonimiškumą baudžiamajame procese, pateikiami anonimiškumo modelio pranašumai prieš absoliutaus anonimiškumo taikymą. Antrajame poskyryje analizuojamas dalinio anonimiškumo reglamentavimas LR BPK, pateikiami užsienio šalių reguliavimo pavyzdžiai, analizuojamas dalinį anonimiškumą reguliuojančių normų suderinamumas su kitomis LR BPK normomis.

Darbas baigiamas išvadamis bei jų pagrindu formuluojamais pasiūlymais.

Darbe naudojamos terminų, pavadinimų santrumpos:

Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija

LR BK – Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas

LR BPK – Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas

LR KT – Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

EŽTK – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

1. ANONIMIŠKUMO INSTITUTO BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ SAMPRATA

Baudžiamojo teisingumo sistemos efektyvumas labai didele dalimi priklauso nuo priemonių, skirtų informacijos nusikaltimo tyrimui ir baudžiamajam persekiojimui palaikyti, reguliavimo. Kad teismo nuosprendis kaip didžiausias teisinės galios dokumentas, kuriuo kaltinamasis pripažįstamas kaltu arba nekaltu, galėtų įgyvendinti savo misiją, jis turi būti teisėtas, pagrįstas, teisingas ir įtikinantis³. Nuosprendžio pagrįstumo savybė priklauso nuo visų bylos aplinkybių išsamaus išaiškinimo teismo posėdyje ištirtais neabejotiniais įrodymais. Beveik kiekvienoje byloje yra apklausiami nukentėjusieji bei liudytojai. Be šių parodymų būtų sunku priimti pagrįstus bei teisėtus nuosprendžius, o kartais tai padaryti būtų neįmanoma, ypač tais atvejais, kai nukentėjusysis arba liudytojas yra vieninteliai duomenų šaltiniai, esantys byloje.

Liudytojo bei nukentėjusiojo sąmonėje esanti informacija nėra įtvirtinta materialiam objekte, o jos formavimosi mechanizmas susideda iš kelių etapų – suvokimo, įsiminimo ir atgaminimo. Atgaminimo proceso metu, kad informacija nebūtų lengvai iškreipiama, turi būti taikomos ypatingos apsaugos priemonės. Įstatymų leidėjas turi įtvirtinti tam tikrus saugiklius šios įrodymų rūšies patikimumui apsaugoti. Pavyzdžiui, LR BPK V dalyje, reguliuojančioje bylų procesą pirmosios instancijos teisme, netgi kiekybiniu požiūriu matome, kad objektų tyrimo ir apžiūros bei ekspertizės reguliavimui tėra skiriami 205-211 str., o veiksams, susijusiems su asmenų teikiamos informacijos tyrimu, skiriami 182-204 str. Tai įrodo, kad tokios informacijos rinkimo bei išsaugojimo procedūra yra kur kas sudėtingesnė ir reikalauja griežtesnio reglamentavimo.

Liudytojų bei nukentėjusiųjų parodymai yra laikomi asmeniniais įrodymais, kadangi šiuo atveju, informacija perduodama iš žmogaus sąmonės žodžiu arba raštu. Visų pirma, informaciją asmuo gauna, tada ją užfiksuoja, o baudžiamojo proceso metu ši informacija yra atkuriamą. Psichologiniu požiūriu atgaminimo stadija yra gana sudėtingas procesas. Informacijos atgaminimo procesui didelių keblumų neretai sukelia apklausos situacija pas tardytoją (pagal LR BPK - tyrėją), o ypač teisme⁴. Sąlygų informacijos atgaminimui sudarymas, šios informacijos patikimumo išsaugojimas labai priklauso nuo valstybės pareigūnų ir institucijų atliekamų baudžiamojo proceso veiksmų su liudytojais bei nukentėjusiais. Todėl pastarieji veiksmai turi būti griežtai reglamentuojami įstatymu.

Taigi galime teigti, kad asmeninių įrodymų rūšis reikalauja išsamesnio ir griežtesnio reguliavimo, kadangi šių įrodymų gavimas bei išsaugojimas, susijęs su sudėtingesniais aspektais,

³ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 455.

⁴ Kazlauskas, M.; Rinkevičius, J. *Asmenų parodymai baudžiamajame procese*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991, p. 13.

tokiais kaip parodymus duodančių asmenų procesinė padėtis, psichologiniai bei fiziniai asmens ypatumai, aplinkos veiksnių įtaka, asmens, duodančio parodymus, santykis su proceso dalyviais (procesu dalyviais siaurąja prasme - laikomi proceso subjektai, turintys procese interesą⁵, t.y. siekiantys tam tikro rezultato byloje ar vykdantys proceso funkciją bei nesantys valstybės pareigūnais ar institucijomis⁶).

Minėtais saugikliais galima įvardinti LR BPK 79 str. įtvirtintą draudimą liudyti fizinių ar psichinių trūkumų, kurie gali paveikti įrodymų patikimumą, turintiems asmenims, LR BPK 80 str. įtvirtintus liudytojų imunitetus, LR BPK 82 str. 2 d. įtvirtintą šeimos narių ir artimųjų giminaičių imunitetą bei patiems liudytojams ir nukentėjusiesiems baudžiamojo proceso įstatymo nustatomą pareigą liudyti bei už šios pareigos nevykdymą numatomą atsakomybę. Tačiau valstybė, įtvirtindama pareigą liudyti ir numatydamą atsakomybę už melagingų parodymų davimą, privalo sudaryti sąlygas liudytojui bei nukentėjusiajam be kliūčių atlikti šią pareigą. Šiuo tikslu LR BPK yra įtvirtintas anonimiškumo institutas.

Kalbant apie anonimiškumo taikymo paskirtį, reikia pradėti tuo, kad LR BPK nurodoma pati baudžiamojo proceso paskirtis – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas⁷, nurodo, kad baudžiamojo proceso paskirtis nėra vienalypė – ja siekiama ne tik atskleisti nusikalstamą veiką bei ją padariusį asmenį, bet reikalaujama tai daryti saugant žmogaus ir piliečio teises bei laisves. Šią normą tiriant sintaksiniu požiūriu, matome, kad baudžiamojo proceso paskirtis atskleidžiama pradedant žodžiu „ginant“, o tik vėliau nurodomas tikslas – „atskleisti“. Būtent toks įstatymų leidėjo pasirinktas baudžiamojo proceso tikslo įtvirtinimas pirmajame kodekso straipsnyje rodo jo reglamentavimo svarbą ir prioritetiškumą, taikant visas LR BPK normas. Nusikalstamos veikos gali būti atskleidžiamos tik nepažeidžiant asmens teisių ir laisvių, kitu būdu teisingumas negali būti įgyvendinamas.

Susiduriame ne tik su paties baudžiamojo proceso paskirties nevienalypiškumu, bet ir su anonimiškumo taikymo paskirties dviprasmybe. Naudojantis lingvistiniu teisės aiškinimo metodu, matome, kad įstatymų leidėjas reikalauja apsaugoti patį liudytojo ar nukentėjusiojo asmenį. LR BPK 1 str. 1 d.: „ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves“. Tai yra, baudžiamojo proceso metu saugomos Konstitucijoje įtvirtintos tokios žmogaus teisės kaip asmens neliečiamybė, žmogaus teisė

⁵ Tačiau R. Jurka kritikuoja teiginį apie liudytojo nesuinteresuotumą byloje: „interesas yra neatsiejama kiekvieno asmens, taip pat ir liudytojo, egzistencijos sąlyga byloje, kadangi tai yra natūralus žmogaus savisaugos poreikis“ (žr. Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 122.).

⁶ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė, supra* note 3, p. 81.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

į gyvybę, draudimas žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis ir kitos. Taip pat matome, kad reikalaujama „išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą“, o tai galima padaryti, tik turint teisingą, neiškraipytą, tiesą atspindinčią informaciją. Taigi anonimiškumo taikymo paskirtis, kuri yra neatsiejama nuo pačios baudžiamojo proceso paskirties, visų pirma, yra paties liudytojo ar nukentėjusio asmens apsaugojimas, tačiau šis tikslas gali būti laikomas priemone galutiniam anonimiškumo taikymo rezultatui pasiekti – patikimos, išsamios ir teisingos informacijos gavimui, siekiant priimti teisingą teismo sprendimą.

Pradinį anonimiškumo taikymo tikslą, paties asmens apsaugojimą, leidžia nustatyti ir normos, reguliuojančios anonimiškumo taikymą baudžiamajame procese. Liudytojas ar nukentėjusysis yra apklausiami taikant akustines ir vizualines kliūtis, o esant būtinybei, tokie asmenys apklausiami nedalyvaujant įtariamajam bei jo gynėjui. Tai yra, LR BPK reguliuojami proceso veiksmai su nukentėjusiuoju ar liudytoju, kuriems taikomas anonimiškumas, yra tiesiogiai nukreipti į asmens, o ne į informacijos apsaugojimą. Turint omenyje, kad asmens, galinčio žinoti bylai reikšmingų aplinkybių, saugojimas sąlygoja jo turimos informacijos patikimumą.

Pabrėžiamas didesnis specialių priemonių poreikis, nagrinėjant bylas, susijusias su organizuotu nusikalstamumu. Jungtinių Tautų konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (toliau - Konvencija) 24 str. numato pareigą Konvencijos dalyvėms imtis tinkamų priemonių suteikti veiksmingą apsaugą nuo galimo keršto ar bauginimų liudytojams, baudžiamosiose bylose duodantiems parodymus dėl nusikaltimų, kuriems taikoma ši Konvencija, ir prireikus jų giminaičiams bei kitiems jiems artimiems žmonėms⁸. Apsauga pagal Konvenciją taikoma ir nukentėjusiems nuo šių nusikaltimų. Taigi anonimiškumo taikymas yra itin aktualus tuo atveju, kai teisme nagrinėjami didesnio pavojingumo nusikaltimai. Už jų įvykdymą taikomos griežtesnės bausmės, todėl didesnė tikimybė, kad jas įvykdę asmenys sieks įvairiais būdais byloje įrodyti savo nekaltumą. Taip pat didesnio pavojingumo nusikaltimų įvykdymas jau rodo didesnę ir jį padariusio asmens pavojingumą bei tikimybę, jog jis ar su juo susiję asmenys gali bandyti nusikalstamu būdu išvengti atsakomybės ar lengvinti savo padėtį baudžiamajame procese.

Anonimiškumo taikymas baudžiamajame procese – tai baudžiamojo proceso, kurio tikslas yra ne vien tik atskleisti nusikalstamas veikas ir teisingai nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, bet ir ginti žmogaus teises bei laisves, priemonė humaniškam, sąžiningam baudžiamajam procesui vykdyti. Tai priemonė, skirta ne tik patikimai ir teisingai informacijai gauti, apklausiant liudytojus ar nukentėjusiuosius, bet tai ir priemonė šiems proceso dalyviams bei ar jų šeimos nariams arba giminaičiams apsaugoti nuo neteisėto poveikio.

Anonimiškumas baudžiamajame procese kaip priemonė, ribojanti kaltinamojo teises, turi būti taikomas tik išimtiniais atvejais, tam turi būti numatyti efektyvūs saugikliai, taip pat ši priemonė

⁸ Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 51.

turi būti taikoma vadovaujantis proporcingumo principu. LR KT 2002 m. kovo mėn. 14 d. nutarime išaiškino, jog viena iš sąlygų, leidžiančių riboti asmens teises, yra konstitucinio proporcingumo principo laikymasis. Šis principas yra įtvirtintas ir LR BPK 11 str.: procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų⁹. Anonimiškumo institutas nėra laikomas procesine prievartos priemone, tačiau anonimiškumo taikymo metu yra varžomos žmogaus teisės (kaltinamojo teisė į gynybą, teisė į teisingą teismą), todėl, remiantis proporcingumo principu, būtina tikrinti, ar šis žmogaus teisių varžymas yra pagrįstas ir subalansuotas.

Kalbant apie anonimiškumo taikymą, svarbu nagrinėti jo taikymo momentą. LR BPK tiesiogiai nėra nurodytas nei šios procesinės apsaugos priemonės taikymo pradžios, nei pabaigos momentas. Tiesa, LR BPK 200 str. 1 d. nurodyta, kad parodymus duodantys asmenys prieš apklausą gali prašyti taikyti jiems anonimiškumą. Logiška, kad norint išsaugoti duomenų slaptumą, jie turi būti įslaptinami nuo pat proceso pradžios, kol jie nėra žinomi proceso dalyviams. Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, prieš apklausdami asmenį, turi apsvarstyti anonimiškumo taikymo klausimą. Nustačius liudytojui ar nukentėjusiajam anonimiškumą, ši procesinė apsaugos priemonė jiems yra taikoma viso baudžiamojo proceso metu. Pastebėtina, kad duomenys lieka įslaptinti ir pasibaigus baudžiamajam procesui. Kaip reguliuoja LR BPK 201 str. 5 d., tyrimo veiksmų protokoluose, nutarimuose, nutartyse bei kituose bylos dokumentuose nerašoma informacija, iš kurios būtų galima nustatyti /.../ nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, asmens tapatybę¹⁰. Tokių parodymus duodančių asmenų identifikaciniai duomenys lieka įslaptinti ir priėmus nuosprendį teisme. Taigi anonimiškumas liudytojui ar nukentėjusiajam yra taikomas viso baudžiamojo proceso metu, pradedant nuo to momento, kai toks asmuo yra įtraukiamas į procesą ir su juo pradedami atlikti veiksmai.

Turint omenyje anonimiškumo taikymo išskirtinumą, tai, kad jo taikymas stipriai susijęs su pagrindinėmis kaltinamojo teisėmis tiriant baudžiamąją bylą bei su liudytojo ir nukentėjusiojo teise būti saugiam nuo nusikalstamo poveikio, turi būti griežtai reguliuojami ne tik anonimiškumo taikymo pagrindai ir sąlygos, bet taip pat turi būti įvertinta valstybės pareigūnų kompetencija skirti šios priemonės taikymą. Vadinasi, turi būti nuspręsta, kas turi teisę priimti lemiamą atsakymą į klausimą dėl anonimiškumo taikymo, tame tarpe, išspręsti ir liudytojo bei nukentėjusiojo patikimumo klausimą, kurį paprastai nustatinėja teismas, teisminio nagrinėjimo metu sprendamas, ar duomenys turi būti pripažinti įrodymais.

Nagrinėjant pareigūnų kompetenciją anonimiškumo taikymo aspektu, galima remtis ir procesinių priemonių skyrimo tvarkos analogija (kaip jau buvo minėta, šiuos baudžiamojo proceso

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

¹⁰ *Ibid.*

instrumentus galime sulygtinti dėl to, kad jų taikymo metu yra varžomos asmens teisės, siekiant proceso tikslų). Baudžiamojo proceso kodeksas įtvirtina tokią taisyklę, kuri reguliuoja, kad griežčiausias priemonės skiria tik teismas¹¹. Kadangi anonimiškumo taikymas yra susijęs su fundamentalios teisės į teisingą teismą ribojimu, priimtas sprendimas galioja viso baudžiamojo proceso metu, įtakoja liudytojų bei nukentėjusiųjų teises, anonimiškumo taikymo atveju turi būti itin griežtai tikrinami LR BPK numatyti pagrindai ir sąlygos - anonimiškumas neturėtų būti taikomas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu. Kadangi liudytojui ar nukentėjusiajam suteikus anonimiškumo statusą, bus įtakojamas ir galutinio sprendimo priėmimas, apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais¹². Priimant tokį sprendimą yra vertinama, ar gaunami duomenys gali būti naudojami kaip įrodymai per teisminį nagrinėjimą¹³. Taip pat teisiamojo teisės į gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą suvaržymas laikytinas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu¹⁴. Todėl manytina, kad prerogatyva spręsti anonimiškumo taikymo klausimą turi būti suteikta tik ikiteisminio tyrimo teisėjui. Oponuojanti nuomonė, jog šio klausimo sprendimo patikėjimas teismams dar labiau padidins šios institucijos užimtumą, yra nesunkiai paneigiama, kadangi anonimiškumas kaip išimtinė priemonė yra taikomas retai.

Tokios pat nuomonės, baudžiamojo proceso kodekse įtvirtindamas subjektus, turinčius teisę taikyti anonimiškumą, laikosi ir Lenkijos įstatymų leidėjas, Lenkijos baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinęs nuostatą, jog anonimiškumą gali suteikti teismas arba parengiamojo tyrimo metu (angl. *in the preparatory proceedings*) prokuroras¹⁵. Nyderlandų baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinta, kad anonimiškumą taiko teisėjas savo, prokuroro, liudytojo iniciatyva¹⁶. Belgijos baudžiamojo proceso kodekso kodekse įtvirtinta panaši nuostata – anonimiškumą taiko teisėjas prokuroro ar liudytojo iniciatyva¹⁷.

Apibendrinant reikia pastebėti, kad anonimiškumas, kaip liudytojus nuo nusikalstamo poveikio sauganti procesinė apsaugos priemonė, yra reikalingas atsižvelgus į liudytojų parodymų svarbą ir nepakeičiamumą procese. Taip pat numatant liudytojui pareigą duoti parodymus, jam turi būti sudaromos sąlygos bei suteikiamos tam tikros teisės numatytai pareigai atlikti. Sudėtingą ir griežtą šios priemonės reglamentavimą lemia jos dvilypiškumas – siekis apsaugoti liudytoją, per daug nesuvaržant kaltinamojo teisių. Anonimiškumo taikymo išimtinumas bei reikšmė viso baudžiamojo

¹¹ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*, supra note 3, p. 222.

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), supra note 2.

¹³ Gušauskienė, M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*. 2004, 57(49): 118-131.

¹⁴ Jurka, R. et al. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 63.

¹⁵ *The Polish Code of Criminal Procedure* [interaktyvus]. 1997, [žiūrėta 2013-02-02]. <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/4658>>.

¹⁶ *Wetboek van Strafvordering* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-10].

<<http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/TweedeBoek/TitelIII/VierdeAfdelingA/Artikel226a/geldigheidsdatum>>.

¹⁷ *Code d'Instruction Criminale* [interaktyvus]. 1993, [žiūrėta 2013-02-02]. <<http://www.droitbelge.be/codes.asp#ins>>.

proceso metu turėtų lemti ir griežtesnius reikalavimus jį taikančiam subjektui – tokia pareiga turėtų būti numatyta tik ikiteisminio tyrimo teisėjui.

2. ABSOLIUTAUS ANONIMIŠKUMO TAIKYMO PAGRINDAI IR SĄLYGOS

2.1. Absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindai

Kadangi proporcingumo principas reikalauja nustatyti pusiausvyrą tarp siekiamo tikslo ir priemonių jam pasiekti, tikslinga plačiau nagrinėti LR BPK nustatytus anonimiškumo taikymo pagrindus bei sąlygas. Šių pagrindų ir sąlygų buvimas turėtų suponuoti išvadą, jog anonimiškumo taikymas yra būtinas, norint apsaugoti liudytoją ar nukentėjusįjį ir, kad taikant šią priemonę, kaltinamojo teisėms bus daromas minimalus neigiamas poveikis. Taigi nagrinėjant šias sąlygas, reikia atsižvelgti į balansą tarp kaltinamojo teisės į gynybą bei teisingą teismą ir liudytojo bei nukentėjusiojo teisės būti apsaugotiems nuo nusikalstamo poveikio. Šių teisių balanso buvimas turi būti nustatinėjamas, kiekvienu konkrečiu atveju taikant anonimiškumo priemonę. Balansas nustatomas tikrinant, ar yra anonimiškumo taikymo pagrindai bei ar nėra aplinkybių, kurioms egzistuojant anonimiškumas negali būti taikomas.

LR BPK neleidžia visiškai laisvai naudotis šia įslaptinimo priemone¹⁸. Anonimiškumo taikymo pagrindai – tai LR BPK nuostatos, kurios reguliuoja, kokioms aplinkybėms esant liudytojui ar nukentėjusiajam yra suteikiamas absoliutus anonimiškumas (yra įslaptinami visi liudytoją identifikuojantys duomenys). Kodekse pateikiami du vertinamieji pagrindai: pirmasis yra susijęs su kylančiu liudytojui ar nukentėjusiajam pavojumi, antrasis – su minėtų asmenų parodymų svarba baudžiamajame procese. Formalusis pagrindas siejamas su tiriamos nusikalstamos veikos sunkumu. LR BPK pateiktas apibrėžtas pagrindų sąrašas. Anonimiškumas gali būti taikomas, tik esant visiems nurodytiems pagrindams.

Absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindai vardijami LR BPK 199 str. 1 d. Pirmasis – realaus pavojaus grėsmė nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, taip pat tarnybos, verslo ar kitiems teisėtiems interesams¹⁹. Šiuo pagrindu yra vardijamos žmogaus teisės, kurių saugumui kilus grėsmei, yra pateisinamas kaltinamojo teisių ribojimas. Analizuojant šį punktą, reikia atkreipti dėmesį į ginamų kaltinamojo bei liudytojo ar nukentėjusiojo teisių balansą, dėmesys atkreipiamas ir į subjektus, kurių turimoms vertybėms galimai kiltų grėsmė, jei anonimiškumas nebūtų taikomas.

¹⁸ Jurka, R., *et al* Anonimiškumas baudžiamajame procese: teoriniai pagrindai ir reglamentavimo problemos. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 259-288.

¹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

Nors kai kurie autoriai žmogaus teises traktuoja kaip nedalomas, tačiau iš jų galima išskirti pagrindines. Nagrinėjamas anonimiškumo taikymo pagrindas be kitų teisių, gina šias teises: teisę į gyvybę, sveikatą, laisvę ar turtą. Įtvirtinant absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindus, siekiama apsaugoti kaltinamajam priklausančias teises į teisingą teismą ir gynybą. Gilinant ir vertinant žmogaus teises pagal jų teisinio įtvirtinimo pobūdį, matome, kad šios, aukščiau išvardintos teisės, yra įtvirtintos Konstitucijoje, taigi jas galime laikyti pagrindinėmis, joms turėtų būti taikomas ir tiesioginio taikymo principas, įtvirtintas Konstitucijos 6 str. Tačiau minėtu pagrindu taip pat yra siejami ginti tarnybos, verslo ar kiti teisėti interesai, kurie nėra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, jiems nėra skiriamas didesnio masto dėmesys, tuo pačiu nėra taikoma ir tokia ypatinga apsauga. Šiuo atveju, nesilaikant proporcingumo principo, konfliktas kyla tarp nelygiaverčių teisinių vertybių ir pasirenkama ginti mažiau svarbias vertybes. Tokiu ribojimu gali būti pažeidžiama Konstitucijoje numatyta vertybių sistemos pusiausvyra.

Ypač kritikuotina aptariamo 199 str. 1 d. 1 p. formulotė: „kitiems teisėtiems interesams“. Manytina, jog įstatymu ribojant Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teises, šie ribojimai turėtų būti formuluojami pakankamai aiškiai ir apibrėžtai, nepaliekant vietos interpretacijoms. Tokia abstrakti formulotė leidžia normą aiškinti plečiamai, tuo pačiu sudarant didesnę tikimybę, jog kaltinamojo teisės nebus tinkamai apsaugomos. Turi būti nustatytas baigtinis ginamų vertybių sąrašas.

Nagrinėjant užsienio baudžiamojo proceso normas matome, kad čia aptariamas liudytojų anonimiškumo pagrindas yra formuluojamas panašiai, tačiau nepaliekant tiek daug erdvės interpretacijai. Nyderlandų Karalystės Baudžiamojo proceso kodekso 226a str. 1 d. a punktas numato, jog yra laikoma, kad liudytojo asmens tapatybė gali būti neatskleidžiama, jei kyla grėsmė: gyvybei, sveikatai, šeimos gyvenimo saugumui, ar kyla grėsmė socialiniam – ekonominiam žmogaus gyvenimui²⁰. Čia taip pat minimos socialinės, ekonominės vertybės, tačiau šiuo atveju nėra paliekama vietos interpretacijai, nustatant, jog yra saugomos ir „kitos“ žmogaus teisės ar interesai. Tai yra, Nyderlandų Karalystės Baudžiamojo proceso kodeksas griežtai apibrėžia saugomų teisių sritis. Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 68 straipsnis numato, jog anonimiškumas gali būti taikomas, jei grėsmė kyla liudytojo ar kito asmens gyvybei, sveikatai ar laisvei²¹. Čia taip pat pateikiamas baigtinis saugomų vertybių sąrašas, tik jis kur kas siauresnis, orientuojamas į paties asmens, o ne į jo turto ar kitų interesų apsaugą. Pastebėtina, kad subjektais taip pat gali būti ne tik liudytojas, bet ir kiti su juo susiję asmenys.

Pavojų liudytojui ar kitiems asmenims sukelti ne tik pats kaltinamasis. Liudytojas ar nukentėjęs asmuo gali būti įbauginami ir grėsmė jiems gali kilti ir iš kitų asmenų. EŽTT byloje

²⁰ *Wetboek van Strafvordering* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-11-10].

<<http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/TweedeBoek/TitelIII/VierdeAfdeling/A/Artikel226a/geldigheidsdatum>>.

²¹ *The German Code of Criminal Procedure*, [interaktyvus]. 1987, [Žiūrėta 2012-12-01]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html> .

Doorson prieš Nyderlandų Karalystę pateikiamas šis teiginys: *nors /.../ nebuvo duomenų apie tai, kad jis pats (pareiškėjas) kada nors grasintų Y.15 ir Y.16, sprendimas išsaugoti jų anonimiškumą negali būti vertinamas kaip savaimė nepagrįstas*²². Kiti asmenys, siekiantys įbauginti liudytoją, veikia kaltinamojo naudai arba nepriklausomai nuo jo²³. Svarbu, kad šių asmenų veikimo tikslas būtų sutrukdyti ar užkirsti kelią liudytojui duoti teisingus parodymus.

Nagrinėjamame 199 str. 1 d. 1 punkte yra dar vienas vertinimo kriterijus – pavojus turi būti realus. Vadinasi, grėsmė turi objektyviai egzistuoti, o ne būti subjektyvi, niekuo neparemta liudytojo ar nukentėjusiojo baimė. Remiantis EŽTT praktika byloje *Krasniki prieš Čekijos Respubliką*, galima teigti, kad *pavojus turi būti nustatytas remiantis faktiniais duomenimis*²⁴. Tai reiškia, kad turi būti duomenų, leidžiančių manyti, jog yra tam tikrų objektyvių, o ne tariamų požymių ar aplinkybių, kad liudytojo ar jo šeimos narių, ar artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui gresia realus pavojus²⁵. Tačiau kitoje EŽTT byloje *Doorson prieš Nyderlandų Karalystę*²⁶ teismas pažymėjo, kad anonimiškumas pagrįstai taikytas tuo atveju, kai nebuvo pateikta jokių duomenų apie grėsmę liudytojams konkrečioje tiriamoje byloje, bet buvo remtasi tuo, kad apskritai baudžiamajame procese, kuriame yra nagrinėjamas narkotikų prekybos klausimas, liudytojams kyla įbauginimo pavojus. Manytina, kad tokia teismo formuojama praktika nėra teigiama, taip paneigiant kaltinamojo teisę į teisingą teismą, teisę pačiam apklausti liudytojus. Anonimiškumo taikymo klausimas turi būti sprendžiamas kiekvienoje byloje, remiantis konkrečiomis bylos aplinkybėmis.

EŽTT išnagrinėtose bylose galima rasti daugiau realaus pavojaus vertinimo pavyzdžių. Jau minėtoje byloje *Doorson prieš Nyderlandų Karalystę* anonimiškumas liudytojams buvo suteiktas dėl to, kad vykdant analogišką operaciją kitiems liudytojams, davusiems parodymus, buvo grasinama. Tačiau manytina, kad tokia teismų praktika yra neigiama, kai procesas dėl tam tikros rūšies nusikaltimų (šiuo atveju – prekyba narkotikais) laikomas pagrindu preziumuoti, kad liudytojui ar nukentėjusiajam gresia realus pavojus. Kitoje byloje, *Visser prieš Nyderlandų Karalystę*, teismas pripažino, jog *reali grėsmė negali būti grindžiama tuo, kad vienas iš pareiškėjo bendrininkų turi smurtauti linkusio asmens reputaciją, /.../ inkriminuojama nusikalstama veika buvo susijusi su kerštu*²⁷. Taigi šiuo atveju pavojaus realumas buvo neteisingai grindžiamas vieno iš kaltinamųjų byloje asmenybės bruožais ir paties nusikaltimo pobūdžiu, tačiau šios aplinkybės, vis dėlto, turi būti apsvarstomos, sprendžiant klausimą dėl pavojaus realumo. EŽTT byloje *Kok prieš*

²² *Doorson v. the Netherlands*, 26 March 1996, § 15, 1996-II, no. 6.

²³ Maffei, S. *The European Right to Confrontation in Criminal Proceedings. Absent, Anonymous and Vulnerable Witnesses*. Groningen: Europa Law Publishing, 2006, p. 48.

²⁴ *Krasniki v. Czech Republic*, no. 51277/99, ECHR2006_II.

²⁵ Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 181.

²⁶ *Doorson v. the Netherlands*, 26 March 1996, 1996-II, no. 6. .

²⁷ *Visser v. Netherlands*, no. 26668/95, § 47, ECHR 2002-II.

Nyderlandų Karalystę²⁸ pateikti labiau įtikinantys argumentai dėl pavojaus kilimo: sulaikant kaltinamąjį Amsterdamo kavos parduotuvėje, pas jį buvo rastas užtaisytas nelegalus ginklas²⁹.

Manytina, kad sąvoka „realus pavojus“ nereiškia, jog netaikant apsaugos priemonių, grėsmė saugomoms vertybėms kils neišvengiamai. Apibrėžti „realų pavojų“ galima ir remiantis EŽTT praktika - byloje *Soering prieš Jungtinę Karalystę* (1989 m.)³⁰, čia teismas formuluoja, kad „*realus pavojus*“ reiškia, kad pavojus gali kilti neabejotinai ar galimai (94 punktas), t.y. tas pavojus ar rizika gali ir neatsitikti. Taigi realaus pavojaus konstatavimui nėra būtina nustatyti didelę ar neišvengiamą tikimybę. Tokios pat nuomonės yra laikomasi ir Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijoje: apie grėsmės realumą galima tik daryti tikėtiną prielaidą, kurios tikėtinumo laipsnis priklauso nuo nukentėjusiojo santykių su įtariamaisiais, jo parodymų demaskuojančios galios, įtariamųjų ir kitų bylų suinteresuotų asmenų agresyvumo pobūdžio ir laipsnio, kitų veiksnių³¹. Svarbu, kad egzistuočių realios, įgyvendinamos sąlygos pakenkti 199 str. 1 d. 1 punkte vardijamoms vertybėms ir interesams. Be abejo, tokie realūs veiksmai kaip grasinimas, ar kitas neteisėtas poveikis yra tikras įrodymas, kad yra reali grėsmė. Pažymėtina, kad realios grėsmės pavojus turi susidaryti tik tuomet, kai netaikant anonimiškumo yra identifikuojamas liudytojo arba nukentėjusiojo asmuo.

Tačiau LR BPK nereikalauja, kad pavojus būtų akivaizdus. Akivaizdus – ne galimas esant tam tikroms sąlygoms ar kilsiąs ateityje. Akivaizdus pavojus reiškia jau prasidėjusį ir dar nesibaigusį pavojų³². Taigi pavojus LR BPK 199 str. 1 d. 1 p. vardijamoms vertybėms neturi grėsti tiesiogiai, pavojus kyla ne tada, kai liudytojas ar nukentėjusysis duoda parodymus. Sunkiai įmanoma yra situacija, kurioje parodymus duodančiam liudytojui ar nukentėjusiajam grėstų akivaizdus pavojus. Šie proceso dalyviai parodymų davimo metu yra valstybės institucijų ir pareigūnų akiratyje. Į šias vertybes gali būti pasikėsinta ateityje liudytojui ar nukentėjusiajam jau suteikus informaciją ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo metu. Būtent galimai atsirasiančios žalos baimė dažnai įtakoja liudijančio asmens elgesį³³. Tiesą pasakius, akivaizdus pavojus rodo, kad proceso dalyvio asmuo jau yra žinomas ir anonimiškumas neturėtų jokios praktinės reikšmės³⁴. Taigi galima laikyti, kad viena iš anonimiškumo taikymo sąlygų gali būti ir ta,

²⁸ *Kok v The Netherlands*, no. 43149/98, ECHR 2000-IV.

²⁹ Maffei, S. *The European Right to Confrontation in Criminal Proceedings. Absent, Anonymous and Vulnerable Witnesses*, supra note 23, p. 48.

³⁰ *Soering vs United Kingdom*, no. 14038/88, 7 July, 1989, § 94, Series A no. 161.

³¹ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio mėn. 11 d. įsakymas Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 39-1805.

³² Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008, p. 46.

³³ *Evidence law. Witness anonymity. Report 42* [interaktyvus]. 1997, [žiūrėta 2013-01-08]. <www.lawcom.govt.nz/sites/default/publications/1997/10/Publication_43_84.pdf>.

³⁴ *Evidence law. Witness anonymity. Report 42* [interaktyvus]. 1997, [žiūrėta 2013-01-08]. <www.lawcom.govt.nz/sites/default/publications/1997/10/Publication_43_84.pdf>.

kad liudytojo ar nukentėjusiojo identifikaciniai duomenys nėra žinomi proceso dalyviams ir kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims.

Toliau gilinantis į LR BPK 199 str. 1 d. 1 p. formuluotę, matome, jog šia norma nustatoma apsauga ne tik pačiam liudytojui ar nukentėjusiajam, bet ir jų šeimos nariams arba artimiesiems giminaičiams. Asmenų, nesančių liudytojais ar nukentėjusiais, apsaugą pagrindžia jau kalbant apie anonimiškumo paskirtį padaryta išvada, jog anonimiškumo institutas taikomas ne tik paties liudytojo ar nukentėjusio asmens apsaugojimui, tačiau ir patikimos, išsamios ir teisingos informacijos gavimui teisingam teismo sprendimui priimti. Šeimos narių, artimųjų interesai turi būti apsaugomi dėl to, kad jie, nors ir nėra byloje dalyvaujantys asmenys, tačiau jų teisės dėl to negali būti pažeistos. Taip pat siekiama, kad liudytojui ar nukentėjusiajam nebūtų daromas poveikis, keliant grėsmę anksčiau vardintiems asmenims ir taip verčiant duoti tiesos neatskleidžiančius parodymus.

Remiantis aukščiau išdėstytais argumentais, LR BPK 199 str. 1 d. 1 p. norma turėtų būti keičiama. Siūlytina šią normą formuoti, apsiribojant šių Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių žmogaus teisių įvardijimu: teise į gyvybę, sveikatą, laisvę ir turtą bei paliekant subjektus, kurių teisėms kilus grėsmei būtų taikomas anonimiškumas. Siūlytina šio punkto formuluotė: gresia realus pavojus nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui.

LR BPK 199 str. 1 d. 2 p. nustatyta, jog anonimiškumas gali būti taikomas tik tuo atveju, kai nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajame procese³⁵. Šiuo reikalavimu taip pat siekiama įgyvendinti proporcingumo principo esmę – netaikyti anonimiškumo liudytojui ar nukentėjusiajam, kuris nesuteiks bylai reikšmingos informacijos ir taip išvengti grėsmių kaltinamojo teisėms į gynybą bei teisingą teismą.

Tačiau, siekiant įgyvendinti LR BPK 199 str. 1 d. 2 p. reikalavimus, taip pat susiduriama su anonimiškumo nustatymo tvarkos netobulumu, o tiksliau – su netinkama šio punkto formuluote. Minėtame kodekso straipsnyje yra vertinamasis kriterijus – „parodymai yra svarbūs“. LR BPK 78 str. apibrėžia liudytojo sąvoką: kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių³⁶. Taigi liudytojas yra asmuo, kuris gali suteikti reikšmingos bylai informacijos.

Pasitelkus kalbinį teisės normų aiškinimo būdą, galime įvertinti sąvokas „svarbus“ ir „reikšmingas“. Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas pateikia tokias žodžių reikšmes: svarbus - turintis didelę reikšmę, reikšmingas³⁷; reikšmingas - turintis didelę reikšmę, svarbus³⁸. Matome, kad

³⁵Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

³⁶*Ibid.*

³⁷ Alvydas, K. *et al.* *Lietuvių kalbos žodynas*. XIV tomas. Vilnius, 1986, p. 274.

abiejų žodžių reikšmės iš esmės persipina ir tam tikra prasme juos galėtume vadinti sinonimais. Taigi aiškinant kodekso 199 str. 1 d. 2 p. ir 78 d. normas lingvistiniu metodu atrandame, jog iš esmės kiekvienas asmuo, įgijęs procesinį liudytojo statusą, atitinka vieną iš anonimiškumo taikymo pagrindų – jo parodymai yra svarbūs baudžiamajame procese.

Teisės normų kūrėjas, kurdamas teisės normas, naudoja kuo glaustesnę ir lakoniškesnę kalbinę išraišką. Šiuo jis siekia formuluoti teisės normas kuo tiksliau ir vienareikšmiškiau. Remiantis tuo, galima daryti išvadą, jog negalima be pagrindo skirtingų terminų aiškinti ta pačia prasme³⁹. Taigi, jei LR BPK yra naudojamos dvi sąvokos parodymams apibūdinti, vadinasi, jų reikšmė yra skirtinga. Tačiau tuo pačiu matome, kad skirtumas tarp sąvokų „svarbus“ ir „reikšmingas“ yra labai sunkiai apibrėžiamas ir įvertinamas. Taigi tuo pačiu prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui tenka svarbi užduotis - dar neatlikus nukentėjusiojo ar liudytojo apklausos, įvertinti, ar šių proceso dalyvių parodymai yra tik „reikšmingi“ ar vis dėlto, „svarbūs“ baudžiamajame procese. Turint omenyje, jog anonimiškumo taikymas baudžiamajame procese stipriai susijęs su asmens teisėmis, įtvirtintomis Konstitucijoje bei tarptautiniuose teisės aktuose, LR BPK 199 str. 1 d. 2 p. reikalavimas turi būti apibrėžtas konkretesne formuluote, o ne įtvirtinti prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno pareigą įvertinti būsimų liudytojo ar nukentėjusiojo parodymų svarbą.

Reikėtų atkreipti dėmesį, jog baudžiamajame procese, vykdomame pagal LR BPK, vienos įrodymų rūšys neturi pranašumo prieš kitas, t.y. netiesioginiai įrodymai neturi pranašumo prieš tiesioginius, pirminiai įrodymai neturi pranašumo prieš išvestinius. Šiuo atveju prokuroras bei ikiteisminio tyrimo pareigūnas vertina tik duomenis, nes baudžiamajame procese tik teismas sprendžia, kokie duomenys gali būti pripažinti įrodymais. Tačiau įstatymų leidėjas nenukrypo nuo baudžiamojo proceso terminų ir šiame straipsnyje nevartoja sąvokos „įrodymas“.

Siekiant išskirti svarbius ir mažiau svarbius parodymus, visų pirma, reikėtų suklasifikuoti juos. M. Kazlauskas ir J. Rinkevičius siūlo parodymus klasifikuoti pagal jų įrodomąją reikšmę. Liudytojų parodymai:

1. remiantis liudytojų parodymais yra nustatomos pagrindinės įrodinėtinos baudžiamosios bylos aplinkybės (nusikaltimo įvykis, asmens kaltumas ir kt.);
2. įgalina nustatyti ne tik naujus faktus, bet ir efektyviai patikrinti ir patikslinti aplinkybes, jau nustatytas kitais įrodymais;
3. padeda nustatyti naujus įrodymus, skyrium imant, reikšmingus bylai daiktus bei dokumentus⁴⁰.

³⁸ *Ibid.*, p. 388.

³⁹ Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 366.

⁴⁰ Kazlauskas, M.; Rinkevičius, J. *Asmenų parodymai baudžiamajame procese*, supra note 4, p. 8.

Matyti, kad liudytojo ar nukentėjusiojo turima informacija gali būti labai įvairi. Tačiau liudytojo parodymuose gali būti duomenų apie šalutinius, pagalbinius įrodomuosius faktus: apie aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant surasti kitus įrodymus, norint teisingai įvertinti įrodymus, sprendžiant atskirus bylos klausimus, kaip antai, daiktinių įrodymų likimą ir kt.⁴¹ Todėl svarbiais duomenimis turėtų būti laikomi parodymai, kurie suteikia informaciją apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes (veikos padarymo laikas, vieta, būdas), kaltinamojo kaltę. Parodymai, kurie padeda nustatyti atsakomybę lengvinančias ar sunkinančias aplinkybes, parodymai, kuriais nustatinėjamas nusikalstama veika padarytos žalos dydis, tarpiniai faktai, kurie padeda patikrinti kitus įrodymus neturėtų būti laikomi svarbiais LR BPK 199 str. 1 d. 2 p. prasme.

Kaip vienas iš užduodamų klausimų, į kuriuos turi būti atsakyta vertinant parodymų svarbumą anonimiškumo taikymo pagrindo prasme, gali būti tai, ar liudytojo bei nukentėjusiojo parodymai yra tokie svarbūs konkrečiame baudžiamajame procese, kad be jų tolesnis bylos tyrimas pasidarytų žymiai sunkesnis arba iš viso neįmanomas. Jau minėtoje *Doorson prieš Nyderlandų Karalystę* byloje vienas iš Nyderlandų teismų: *nurodė /.../ jog reikėjo gauti jų parodymus tuo pat metu apsaugant juos nuo galimų pareiškėjo persekiojimų*⁴². Nustatant parodymų svarbumą, minėtoje Generalinio prokuroro rekomendacijoje siūloma atsižvelgti į LR BPK 219 str. reguliuojamą kaltinamo akto turinį – esminius turinio elementus⁴³. Tačiau kartu svarbu įsitikinti, kad asmenys, kaltinami nusikaltimo padarymu, neišvengtų baudžiamosios atsakomybės dėl nepakankamo įrodymų skaičiaus.

Svarbu nesupainioti ir nelaikyti, kad LR BPK 301 str. 2 d. įvirtinta nuostata, jog apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais⁴⁴, reiškia, kad parodymai, duodami asmenų, kuriems yra taikomas anonimiškumas, neturi būti svarbūs. LR BPK 199 str. 1 d. 2 p. ir 301 str. 2 d. neprieštarauja viena kitai. Priešingai – LR BPK 301 str. 2 d. reguliuoja, kad tokie parodymai tiesiog negali būti leiami apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo atveju ir kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas vien tik šiais įrodymais. Teismas turėtų atkreipti dėmesį, ar liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymai yra nuoseklūs, įsitikinti, kad šie parodymai yra itin kruopščiai patikrinti, pvz., kaltinamasis pateikiamas liudytojui atpažinti. Taip pat šiuos parodymus turi patvirtinti kiti įrodymai, pvz., kitų liudytojų, kuriems nebuvo taikomas anonimiškumas, parodymai, telefonų pokalbių įrašai, ekspertizės išvados ir kt. Akivaizdu, kad anoniminių liudytojo

⁴¹ Gorskij, G. F.; Kokorei, L. D.; Ehkind, A. *Problemy dokazatelstv v sovestskom ugolovnom procese* [Problems of Evidence in Soviet Criminal Proceedings]. Voronezh, 1978, p. 138.

⁴² *Doorson v. the Netherlands*, 26 March 1996, § 31, 1996-II, no. 6.

⁴³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio mėn. 11 d. įsakymas Nr. I-47 „Dėl Ikitėsininio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“, *supra* note 31.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamosio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamosio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

duoti parodymai negali būti patvirtinti kito anoniminio liudytojo parodymais. Teismas, grįsdamas nuosprendį, remdamasis šiais parodymais, vis dėlto, turi juos vertinti kaip įmanoma kritiškiau. Taigi galima teigti, kad yra preziumuojama, jog anoniminiai parodymai yra neteisingi⁴⁵, ir ši prezumpcija turi būti paneigta remiantis kitais įrodymais byloje.

Siekiant konkretizuoti LR BPK 199 str. 1 d. 2 p., siūlytina jį formuluoti pateikiant kriterijus, kuriais remiantis, liudytojo ar nukentėjusiojo parodymai gali būti laikomi svarbiais. Įstatymų leidėjas galėtų nustatyti, kad svarbiais parodymais laikomi tie, kuriais pateikiama lemiamą, apsprendžianti informacija apie padarytą nusikalstamą veiką ir kaltę. Šiomis nuostatomis eliminuojant pripažinimą svarbiais įrodymų, kurie pateikia informaciją apie tarpinius faktus ar patikrina kitus įrodymus. Tačiau teismui reikia palikti diskreciją spręsti, jog ir kita liudytojo turima informacija gali būti pripažinta svarbia, turint omenyje, kad kiekvienos baudžiamosios bylos tyrimas yra labai individualus. Todėl siūlytina šią normą keisti formuluojant taip: nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai pateikia duomenų apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, įtariamojo/kaltinamojo kaltę. Teismas išimtiniais atvejais gali svarbiais pripažinti ir kitus parodymus.

LR BPK 199 str. 1 d. 3 p. nustatytas trečiasis anonimiškumo taikymo pagrindas – anonimiškumas gali būti taikomas tik tuo atveju, jei baudžiamasis procesas vyksta dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo. Ši nuostata atitinka proporcingumo principo koncepciją. T.y., anonimiškumas, kaip kaltinamojo teises ribojantis institutas, negali būti panaudojamas procese dėl mažiau pavojingų nusikalstamų veikų padarymo. Taikant anonimiškumo instrumentą mažiau pavojingų nusikalstamų veikų tyrime, kaltinamajam gali būti padaromas didesnis neigiamas poveikis nei yra patenkinamas visuomenės interesas išaiškinti mažesnio pavojingumo nusikalstamą veiką.

Šis anonimiškumo taikymo pagrindas yra formalus. Jį nustatinėjant remiamasi LR BK bendrosios ir specialiosios dalies normomis. Tiek teorijoje, tiek praktikoje dažniausiai yra pripažįstama, kad anonimiškumas gali būti taikomas, tik tiriant sunkius nusikaltimus (plačiaja prasme). Šis formalusis pagrindas gali būti apibrėžiamas, siejant su konkrečia bausme, taip pat su nusikalstamų veikų kategorija, tačiau netikslinga būtų vardinti konkrečias nusikalstamų veikų sudėtis, kurioms esant gali būti taikomas anonimiškumas. Štai Prancūzijos baudžiamosio proceso kodeksas numato, kad viena iš anonimiškumo taikymo sąlygų yra ta, kad už nusikaltimą yra numatoma didesnė nei trejų metų laisvės atėmimo bausmė⁴⁶. Taigi iš esmės šio pagrindo atitikimo kriterijumi yra nusikalstamos veikos pavojingumas.

⁴⁵ Maffei, S. *The European Right to Confrontation in Criminal Proceedings. Absent, Anonymous and Vulnerable Witnesses*, supra note 23, p. 123.

⁴⁶ Maffei, S. *The European Right to Confrontation in Criminal Proceedings. Absent, Anonymous and Vulnerable Witnesses*, supra note 23, p. 123.

Nagrinėjant šį anonimiškumo taikymo pagrindą reikia pažymėti, kad LR BPK absoliutus anonimiškumas asmenims gali būti taikomas, tik tiriant ir nagrinėjant nusikaltimus. Esant įvykdytam baudžiamajam nusižengimui, ši procesinės apsaugos priemonė netaikoma. LR BK 11 str. pateikiamas nusikaltimų skirstymas į nesunkius, sunkius ir labai sunkius. Taigi nusikaltimų kategorijos skiriasi pagal įstatyme numatytą maksimalią laisvės atėmimo bausmę⁴⁷.

Nusikalstamos veikos pavojingumas vertinamas dviejuose lygiuose: a) įstatyme ir b) teisinėje praktikoje taikant įstatymą⁴⁸. Pirmąjį įstatymų leidėjas įtvirtina, įstatyme nustatydamas sankciją, o antrąjį nustato teismas. Tačiau įstatymų leidėjas nustato vienodą pavojingumą tam tikroms nusikalstamų veikų rūšims, bet jį gali keisti teismas, nagrinėjant konkrečias bylas ir nustatinėjant konkrečios nusikalstamos veikos pavojingumą. Pasitaiko atvejų, kai konkrečios įvykdytos nusikalstamos veikos pavojingumas yra mažesnis nei numato įstatymas. Tuo atveju teismas turi diskreciją skirti švelnesnę bausmę, negu numato įstatymas, remiantis LR BK 54 str. 3 d. ir 62 str.

Turint omenyje, kad anonimiškumas yra taikomas vykstant konkrečiam baudžiamajam procesui, iš to turėtų sekti, kad turėtų būti vertinamas ne rūšinis (įstatymo leidėjo nustatytas), o konkrečios padarytos veikos pavojingumas. Kita vertus, akivaizdu, kad konkrečios padarytos veikos pavojingumas gali būti nustatytas, tik išsiaiškinus su jos padarymu susijusias aplinkybes: BK 54 straipsnio 3 dalis yra taikoma tik išimtiniais atvejais, kai konkrečioje byloje yra nustatytos tokios aplinkybės, kurios duotų pagrindą pritaikyti šį įstatymą⁴⁹. Ikiteisminio tyrimo metu, ar teisminio nagrinėjimo metu duomenys apie konkrečios veikos ir asmens pavojingumą yra tik renkami. Taigi galima daryti išvadą, jog nusikaltimo pavojingumo laipsnio nustatymas, siekiant taikyti anonimiškumą, remiamasi rūšiniu veikos pavojingumo lygiu, kuris yra įtvirtintas LR BK 11 str.

Išsiaiškinus, jog konkreči padaryta nusikalstama veika gali skirtis savo pavojingumu nuo įstatymu nustatytos veikos pavojingumo, reikia pasakyti, kad yra išskiriamos tam tikros veikos, kurias tiriant yra labai svarbu atkreipti dėmesį į liudytojų apsaugą. Tai pažymima ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (97) 13 „Dėl liudytojo bauginimo ir gynybos teisių“: atsižvelgiant į tai, kad kai kurių nusikaltimų srityse, tokiose kaip organizuotas nusikalstamumas, nusikaltimai šeimoje, yra didėjanti liudytojų įbauginimo grėsmė⁵⁰. Taip pat būtina atkreipti dėmesį ir į tam tikrų veikų latentškumą, kadangi viena iš latentškumo priežasčių yra baimė: nukentėję, į kuriuos buvo pasikėsinta, liudytojai ir kiti asmenys, matę darant nusikalstamą veiką arba sužinoję apie ją, nepranešė iš baimės, gėdos, bijodami, kad apie tai sužinos

⁴⁷ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga, *supra* note 32, p.127

⁴⁸ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga, *supra* note 32, p.123.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. gruodžio mėn. 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2007.

⁵⁰ Council of Europe. Committee of Ministers. *Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence*. Recommendation No. R (97) 13 of 10 September, 1997.

artimieji, nusikaltėliai⁵¹. Nors yra teigiama, jog kuo sunkesnės nusikalstamos veikos, tuo mažesnis jų latentškumas⁵², tačiau su šiuo teiginiu ne visada galima sutikti, kadangi dažnai sunkios nusikalstamos veikos yra labai gerai suplanuotos, ir dėl to liudytojų ar nukentėjusiųjų parodymų svarba, sunkiau randant kitus duomenų šaltinius, dar labiau išauga. Vis dėlto, veikos pagal latentškumo laipsnį yra skirstomos į:

- minimaliai latentškas nusikalstamas veikas (nužudymas, plėšimas, sunkus sveikatos sutrikdymas ir kt.);
- vidutinio latentškumo nusikalstamas veikas (vagystės, išžaginimai, sukčiavimas, prekyba žmonėmis ir kt.);
- maksimalaus latentškumo nusikalstamas veikas (kyšininkavimas, turto prievartavimas, korupcija, neteisėtas disponavimas šaunamaisiais ginklais, šaudmenimis ir kt.)⁵³.

Matome, kad nagrinėjant anonimiškumą nusikalstamų veikų, kurioms tirti yra taikoma ši apsaugos priemonė, aspektu, neužtenka veikas vien teoriškai skirstyti pagal jų pavojingumą. Pavyzdžiui EŽTT bylos, kuriose yra nagrinėjamas anoniminių liudytojų klausimas, yra iškeltos dėl nacionaliniuose teismuose spęstų bylų dėl labai sunkių (angl. *extremely serious*) nusikaltimų: prekyba narkotikais ir ginklais (Saïdi prieš Prancūziją, Kok prieš Nyderlandų Karalystę), teroristinis nužudymas (A.M. prieš Jungtinę Karalystę), pasikėsinimas nužudyti ir plėšimas (Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandų Karalystę), ginkluotas apiplėšimas (Kostovski prieš Nyderlandų Karalystę), asmens pagrobimas ir sumušimas (Visser Nyderlandų Karalystę), kalinių riaušės (Birutis ir kiti prieš Lietuvą), plėšimas (Windisch prieš Austriją)⁵⁴. Kadangi praktikoje matyti, jog tam tikrų konkrečių nusikalstamų veikų rūšių liudytojais ir nukentėjusieji dėl to, kad nusikaltimas yra padarytas artimoje aplinkoje, ar dėl nusikalstamos aplinkos poveikio, patiria didesnę tikimybę patirti grėsmę dėl duodamų parodymų, verta panagrinėti nusikaltimus šeimai ir organizuotą nusikalstamumą anonimiškumo taikymo aspektu.

Smurtas šeimoje dažnai apibrėžiamas kaip fiziniai, psichiniai, seksualiniai vieno šeimos nario veiksmai prieš kitą šeimos narį. Tai gali būti tokios veikos kaip nužudymas (LR BK 129 str.), išžaginimas (LR BK 149 str.), sveikatos sutrikdymai (LR BK 135 str., 138 str.) ir kitos veikos. Nagrinėjant smurtą šeimoje anonimiškumo aspektu, reikia pastebėti, kad šie nusikaltimai yra vykdomi artimoje aplinkoje, t.y. liudytojas, o ypač nukentėjęs asmuo, yra žinomas įtariamajam ar kaltinamajam. Taigi, iš pirmo žvilgsnio anonimiškumas procese dėl šių nusikaltimų negali būti

⁵¹ Babachinaitė, G. et al, *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 136.

⁵² Abramavičius, A. et al. *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Vilnius, 1996, p. 133.

⁵³ Babachinaitė, G. et al, *Kriminologija*, supra note 51, p. 137

⁵⁴ Maffei, S. *The European Right to Confrontation in Criminal Proceedings. Absent, Anonymous and Vulnerable Witnesses*. Supra note 23, p. 159.

taikomas vien dėl to, kad parodymus duodantis asmuo jau yra žinomas. Tačiau įsigaliojus LR BPK pakeitimams baudžiamajame procese, galima taikyti ir santykinę arba, kitais žodžiais tariant, dalinį anonimiškumą. Šiuo atveju, vadovaujantis LR BPK 199¹ str., duomenys apie nukentėjusį ar liudytoją gali būti įslaptinami tik tam tikra apimtimi. Kalbant apie nusikaltimus šeimoje tikslinga būtų įslaptinti gyvenamosios vietos adresą, darbo ar mokymosi vietą. Iš 199¹ str. formuluotės: „kai yra šio Kodekso 199 str. numatyti pagrindai, taip pat kitais atvejais“, matyti, kad anonimiškumas tam tikrais atvejais gali būti taikomas ir tiriant nesunkius nusikaltimus ar net baudžiamuosius nusižengimus. Tai ypač aktualu tiriant tokias veikas, įvykdytas artimoje aplinkoje: privertimas darytis neteisėtą abortą (LR BK 143 str.), fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (LR BK 140 str.) ir kt.

Kita nusikaltimų grupė – organizuoti nusikaltimai. Vienas iš didžiausių iššūkių tiriant organizuotų nusikalstamų grupių įvykdytas nusikalstamas veikas (dažniausiai tai yra tokios veikos kaip disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, prekyba žmonėmis, neteisėtas disponavimas šaunamaisiais ginklais, nužudymai turto prievartavimai ir t.t.), yra liudytojų bei nukentėjusiųjų pasitikėjimo įgavimas, siekiant surinkti svarbią bylos tyrimui informaciją.

Organizuotų nusikalstamų grupių išardymas, išaiškinimas reikalauja turėti daug informacijos apie šių grupių dalyvius, veikas, kadangi organizuoto nusikalstamumo elitas yra apraizgytas daugybės sluoksnių, kuriuos labai sunku išardyti⁵⁵. Liudytojai dažnai yra nepakeičiami informacijos šaltiniai, tačiau dėl organizuotos grupės egzistavimo, kuri siejama su smurtu ir atsakomaisiais represiniais veiksmais⁵⁶, liudytojas gali bijoti duoti parodymus. Organizuotas nusikalstamumas dažnai susijęs su korupcija, o daugelis apie korupcinius nusikaltimus žinančių asmenų, pranešdami apie juos teisėsaugai, rizikuoja, kad jiems bus kerštaujiama⁵⁷. Organizuotos grupės turi didelius žmoniškuosius išteklius, dėl šios priežasties liudytojui ar nukentėjusiam asmeniui gali kilti pagrįsta baimė, kad ne visi įtariamieji/kaltinamieji yra nustatyti ar sulaikyti. Šis reiškinys yra apėmęs ne tik klasikinį nusikaltėlių pasaulį, bet ir giliai įsigalėjęs biznio, teisėsaugos, politikos, ekonominėje ir net dvasinėje sferose⁵⁸. Visi šie išvardinti organizuoto nusikalstamumo požymiai įrodo, kad yra

⁵⁵ Gutauskas, A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo teisinio apibrėžtumo problema. *Jurisprudencija*, 1999, 13(5): 21-27.

⁵⁶ Council of Europe. Committee of Ministers. *Concerning Intimidation of Witnesses and the Rights of the Defence*. Recommendation No. R (97) 13 of 10 September, 1997.

⁵⁷ Aiškinamasis raštas dėl Baudžiamojo proceso kodekso 198, 199, 238, 279, 283 straipsnių papildymo ir Kodekso papildymo 199(1) straipsniu įstatymo projekto Nr. XIP-2363, 2010-09-02 [interaktyvus]. 2010, [žiūrėta 2012-12-15]. <https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.president.lt%2Fdownload%2F12461%2Faiskinamasis%2520rastas.doc&ei=BG0vUfXtHOeF4gSR IIGOBg&usq=AFQjCNGrb_dZICqZ7x6Bh43n_I4t3jJaiA&bvm=bv.43148975,d.bGE>.

⁵⁸ Gutauskas, A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo teisinio apibrėžtumo problema, *supra* note 55.

didelė pavojaus liudytojo ar nukentėjusiojo interesams tikimybė. Taigi kaip reali grėsmė gali būti vertinamas vien pats brutalios nusikalstamos organizacijos egzistavimo faktas⁵⁹.

Grįžtant prie trečiojo anonimiškumo taikymo pagrindo, kuriuo remiantis anonimiškumas yra taikomas tik tiriant ir nagrinėjant labai sunkius, sunkius ar apysunkius nusikaltimus, reikia pastebėti, kad šis pagrindas yra formalus. Todėl anonimiškumo taikymo šiuo apsektu diskusijų negali būti⁶⁰. Jei tiriamas nusikaltimas, kuris bus/yra inkriminuojamas kaltinamajam, atitinka LR BK nustatytą labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo sąvoką, yra laikoma, kad pagrindas taikyti anonimiškumą yra pagrįstas. Tačiau prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi atkreipti dėmesį, kad tiriant nusikaltimus šeimoje ar nusikaltimus, susijusius su organizuotu nusikalstamumu, liudytojams ir nukentėjusiesiems, dėl jau aptartų aplinkybių, yra didesnė įbauginimo tikimybė ir valstybės pareigūnai anonimiškumą turėtų taikyti savo iniciatyva (LR BPK 198 str. 3 d.).

Baigiant nagrinėti LR BPK 199 str. numatytus anonimiškumo taikymo pagrindus, reikia pastebėti dar vieną netikslumą tiriamame LR BPK straipsnyje. Šio straipsnio 1 d. įstatymų leidėjas suteikia valstybės pareigūnams diskreciją ir vartoja žodžių junginį: „anonimiškumas gali būti taikomas“ ir toliau yra vardijami jau aptarti anonimiškumo taikymo pagrindai. Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui lyg ir suteikiama diskrecija nuspręsti, ar anonimiškumas bus taikomas asmeniui net ir tuomet, jei tam yra visi pagrindai.

Tačiau to paties straipsnio 2 d. pateikia kitokį reguliavimą ir nustato, jog: „anonimiškumas taikomas“. Šiuo atveju yra kalbama apie tuos pačius anonimiškumo taikymo pagrindus, tačiau valstybės pareigūnams nesuteikiant diskrecijos spręsti, ar taikyti anonimiškumą, ar ne, jei yra visi straipsnyje numatyti pagrindai. Šiuo atveju LR BPK numato pareigą taikyti anonimiškumą.

Taigi vadovaudamiesi tuo, kad LR BPK 199 str. normos yra betarpiškai susiję, bei sprendžiant šių dviejų nuostatų konkurencijos problemą, vadovaudamiesi taisykle, kad taikoma ta norma, kuri apima daugiau požymių ir dėl to yra siauresnės apimties⁶¹, reikia manyti, kad valstybės pareigūnui diskrecija nėra suteikiama ir, esant anonimiškumo taikymo pagrindams, šis privalomai turi būti taikomas. Šią nuostatą patvirtina ir kita LR BPK norma, kuri reguliuoja, kad jeigu yra pagrindas taikyti anonimiškumą ir nėra šio straipsnio (LR BPK 200 str.) 2 dalyje numatytų aplinkybių, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas priima motyvuotą nutarimą taikyti anonimiškumą⁶². Taip pat reikia atsižvelgti, kad anonimiškumas, glaudžiai susijęs su liudytojo ir

⁵⁹ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio mėn. 11 d. įsakymas Nr. I-47 „Dėl Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“, *supra* note 31.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ Vaišvila, A. *Teisės teorija*, *supra* note 39, p. 299.

⁶² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2. .

nukentėjusiojo teisių gynyba, kuri yra reguliuojama nustatant griežtus anonimiškumo taikymo pagrindus, jos taikymas taip pat turi būti griežtai apibrėžtas, nepaliekant pareigūnui diskrecijos.

LR BPK numatytas anonimiškumo taikymo tikslas, be kitų, jau anksčiau vardintų, yra nustatyti, kad kaltinamojo teisės nebūtų ribojamos be pagrindo ir kad anonimiškumas netaptų priemone liudytojui ar nukentėjusiajam išvengti parodymų davimo teisme. Iš esmės LR BPK nurodomi anonimiškumo taikymo kriterijai atitinka anonimiškumo taikymo paskirtį ir, apskritai, anonimiškumą kaip išimtinę priemonę baudžiamajame procese. Tačiau LR BPK normos stokoja griežtesnio apibrėžtumo, vienaprasmiškumo, skirto tam, kad anonimiškumas būtų naudojamas griežtai pagal jo paskirtį. Šie trūkumai gali būti ištaisyti iš minėto straipsnio pašalinant perteklines anonimiškumu saugomas vertybes, įvedant konkretesnius parodymų vertinimo kriterijus bei nedviprasmiškai reguliuoti, kad valstybės pareigūnai neturi diskrecijos spręsti, ar taikyti anonimiškumą, ar netaikyti jo, jei liudytojo ar nukentėjusiojo situacija atitinka LR BPK 199 str. 1 d. vardijamus pagrindus.

2.2. Absoliutaus anonimiškumo taikymo sąlygos

Tam, kad nukentėjusiajam ar liudytojui būtų taikomas anonimiškumas, vien pagrindo nepakanka, dar turi būti tam tikros sąlygos, parodančios, kad yra prasmė bei tikslingumas taikyti anonimiškumą, kad šia priemone teisingumas byloje pasiteisins⁶³. Šios sąlygos yra vardijamos LR BPK 200 str. 2 d., jos yra nustatinėjamos tuo atveju, jei jau yra nustatyta, kad egzistuoja pagrindai, numatyti LR BPK 199 str. 1 d. Nustatyti reikalavimai yra išimtinai susiję su liudytojo ar nukentėjusiojo asmeniu, su jo patikimumu, tinkamumu duoti patikimus, tiesą atspindinčius parodymus.

Visų pirma, bylą tiriantis pareigūnas turi nustatyti, ar nukentėjusysis bei liudytojas neturi fizinių ar psichinių trūkumų, dėl kurių negalėtų teisingai suvokti turinčių bylai reikšmės dalykų ir duoti apie juos teisingų parodymus⁶⁴. Matome, jog ši sąlyga yra analogiška tai, kuri taikoma, asmenį pripažįstant negalinčiu būti liudytoju (LR BPK 79 str). Taigi pripažinus, jog asmuo turi minėtų trūkumų ir jie yra kliūtis duoti teisingus parodymus, asmeniui ne tik kad nebus taikomas anonimiškumas, bet šis apskritai negalės duoti parodymų.

Tačiau abejotina, ar teisės akte galėtų būti dvi tapačios normos. Ieškant skirtumų gramatine prasme, matome, jog LR BPK 200 str. 2 d. yra tiesiogiai išreikšta prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno pareiga: „turi patikrinti“. Tačiau skaitant LR BPK 79 str. normą taip pat yra aišku, jog

⁶³ Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 542.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

įstatymų leidėjas nenumatė valstybės pareigūnui teisės pasirinkti, ar nustatinėti liudytojo bei nukentėjusiojo sugebėjimą duoti parodymus, ar ne, kadangi baudžiamoji teisė yra viešosios teisės šaka, todėl joje vyrauja imperatyvusis metodas ir jeigu prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui nėra tiesiogiai leistas veiksmas, vadinasi, jis yra uždraustas. Taigi tiek LR BPK 79 str, tiek 200 str. 2 d. 1 p. valstybės pareigūnas privalo nustatinėti, ar asmuo sugeba teisingai suvokti bylos aplinkybes ir apie jas liudyti.

Pareigūnas, ruošdamasis apklausai, studijuodamas bylos medžiagą, turi domėtis ir apklausiamąjo asmenybe. Tai vienas iš pasirengimo apklausai etapų. Pareigūnas psichinius ar fizinius liudytojo ar nukentėjusiojo trūkumus gali pastebėti pats (iš kalbos, judesių, elgesio, išvaizdos), apie asmens trūkumus pareigūną gali informuoti liudytojo bei nukentėjusiojo artimieji, bendradarbiai, mokymosi įstaigos darbuotojai ir pan. Įstatymiškai nėra reglamentuota, jog pareigūnas kiekvienu atveju, spręsdamas klausimą dėl asmens fizinių ar psichinių trūkumų turi reikalauti specialisto išvados ar ekspertizės akto. Jei nėra jokių duomenų, prielaidų ir abejonių, kad liudytojas gali turėti nurodyto pobūdžio fizinių ar psichinių trūkumų, toks patikrinimas neatliekamas⁶⁵. Tačiau pastebėjus, kad asmuo turi fizinių ar psichinių trūkumų, sveikatos priežiūros įstaigos pažyma, teismo psichiatro ar teismo mediko išvada turi būti patvirtinta, kad asmuo dėl turimų trūkumų asmuo nesugeba suvokti reikšmingų aplinkybių ir duoti parodymų. Taigi asmuo tokiu atveju apskritai negali būti liudytoju.

LR BPK 200 straipsnyje yra kalbama apie liudytoją, vadinasi, asmuo jau turi liudytojo statusą ir, neatitinka LR BPK 79 str. numatytų požymių, t.y. gali būti šaukiamas duoti parodymus. Todėl skaitant LR BPK 200 str. 2 d. 1 p. sąlygą atrodo, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi dar kartą atlikti tą pačią pareigą – nustatęs, jog asmuo yra tinkamas būti liudytoju (fiziniai ar psichiniai trūkumai, neleidžiantys teisingai suvokti aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus nėra nustatyti), turi dar kartą įsitikinti tuo pačiu: liudytojui ar nukentėjusiajam paprašius taikyti anonimiškumą, vėl turi nustatyti, kad šie proceso dalyviai gali suvokti bei liudyti bylai reikšmingas aplinkybes.

Įstatymų leidėjas tiek teisės normas, tiek teisės normų aktus kuria kuo lakoniškesnius ir glaustesnius, juose turi būti vengiama pasikartojimų. Reikia nepamiršti, jog teisės normos sudaro vientisą sistemą, todėl reguliuojant liudytojo vaidmenį baudžiamajame procese, visos LR BPK normos, net ir esančios skirtinguose skyriuose, kalbančios apie šį proceso dalyvį, yra susiję. LR BPK 200 str. 2 d. 1 p. numatyta sąlyga nėra išskirtinė, nėra speciali anonimiškumo taikymo atveju. Ji taikoma visiems liudytojams bei nukentėjusiesiems apskritai. Tai verčia manyti, kad ši LR BPK 200 str. 2 d. 1 p. numatyta sąlyga yra perteklinė ir reikalavimą įvertinti liudytojo ir nukentėjusio

⁶⁵ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio mėn. 11 d. įsakymas Nr. I-47 „Dėl Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“, *supra* note 31.

fizinių ar psichinių trūkumų įtaką parodymų davimui užtenka numatyti LR BPK 79 str., o LR BPK 200 str. 2 d. turėtų būti numatomos ir vardijamos tik tos sąlygos, kurios yra specifinės ir reikalingos nustatyti asmenims, kurie jau yra pripažinti liudytojais ar nukentėjusiais, taikyti anonimiškumą.

Antroji sąlyga, numatyta LR BPK 200 str. 2 d. 2 p., nurodo reikalavimą, jog asmuo, kuriam bus taikomas anonimiškumas, nebuvo anksčiau teistas už melagingų parodymų davimą. Sprendžiama, ar šiuo asmeniu galima pasitikėti, kadangi asmens teistumas rodo, kad asmuo vis dar yra pavojingas. Taigi ši LR BPK sąlyga susijusi su parodymus duosiančio asmens patikimumu.

Kritikuotina šios sąlygos formuluotė, kuri kalba, kad asmenys „nebuvo anksčiau teisti“. Vadinasi, asmeniui anonimiškumas nebus taikomas nepriklausomai nuo to, ar teistumas yra išnykęs. Teistumo trukmę lemia padaryto nusikaltimo pavojingumas, kaltės forma⁶⁶, vadinasi įstatymų leidėjas yra nustatęs ir įvertinęs pagal tam tikrus kriterijus, kiek laiko asmeniui turi būti taikomi teisių suvaržymai. Teistumo klausimą reguliuojantis LR BK nurodo, nuo kada asmuo laikomas teistu, taip pat nurodo, kada teistumas asmeniui išnyksta. Teistumas pasekmes turi sukelti tik tol, kol jis yra neišnykęs. Tačiau šiuo atveju LR BPK nustato savotišką išimtį iš LR BK nustatyto teistumo instituto. Vargu, ar įstatymų nuostatos, nurodančios asmens teisių ribojimus jau išnykus teistumui, neprieštarauja Konstitucijai.

Taip pat reikia atsižvelgti į anonimiškumo taikymo tikslus – taikant asmeniui anonimiškumą, siekiama apsaugoti ir patį asmenį. Jei esama situacija atitinka LR BPK numatytus anonimiškumo taikymo pagrindus ir sąlygas, išskyrus aptariamąją (teistumas už melagingų parodymų davimą), nors asmens teistumas yra išnykęs, yra neteisinga rizikuoti liudytojo bei nukentėjusiojo ar jiems artimų asmenų gyvybe, sveikata, laisve ar turtu. Taip pat abejotina, ar toks liudytojas ar nukentėjusysis, kuriam buvo atsisakyta taikyti anonimiškumą, duos teisingus parodymus – tokiam asmeniui gali būti daromas poveikis. Taigi nebus pasiektas ir kitas anonimiškumo taikymo tikslas – teisingų ir patikimų parodymų gavimas. Anonimiškumas turėtų būti netaikomas tik tuo atveju, jei asmeniui teistumas nėra išnykęs, taip išlaikant balansą tarp liudytojo bei nukentėjusiojo teisės būti apsaugotiems nuo nusikalstamo poveikio ir kaltinamojo teisės į teisingą teismą.

Sąvoka, kad asmuo yra teistas už melagingų parodymų davimą, reiškia, kad jam yra įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis dėl LR BK 235 str. numatytos nusikalstamo veikos (patraukimas baudžiamojon atsakomybėn dar nereiškia asmens teistumo). Teistumas, remiantis LR BK 97 str. 3 d. 3 p. a) papunkčiu, už šios veikos padarymą trunka bausmės atlikimo laikotarpiu ir trejus metus po jo, kadangi LR BK 235 str. 1 ir 2 d. yra nesunkūs nusikaltimai, 3 d. – apysunkis nusikaltimas. Taigi asmeniui, turinčiam teistumą už minėtą veiką, anonimiškumas neturėtų taikomas, tik šiuo laikotarpiu, nors tam ir būtų visi pagrindai.

⁶⁶ Švedas, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p 505.

Nagrinėjant 200 str. 2 d. 3 p. (dėl asmeninių arba savanaudiškų motyvų gali duoti melagingus parodymus prieš įtariamąjį), visų pirma, reikia apibrėžti čia naudojamą kriterijų – asmeninius ar savanaudiškus motyvus. Savanaudiškų motyvų (paskatos) sąvoką galima atskleisti remiantis LAT senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimo Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“ 20 p.: siekimas turėti iš tam tikros neteisėtos veikos kokią nors turtinę naudą sau ar kitiems asmenims (gauti atlyginimą, užvaldyti turtą, įgyti teises į turtą, išlaikyti turimas turtines vertybes arba faktiškai valdomas ir naudojamas, tarp jų ir neteisėtai, išvengti skolos, turto grąžinimo, alimentų išieškojimo ar mokėjimo, kito asmens išlaikymo ir pan.)⁶⁷. Taigi anonimiškumo taikymo atveju turi būti nustatyta, kad parodymus duosiantis asmuo ar jam artimi žmonės negaus iš to kokios nors turtinės naudos: atlyginimo už neteisingų parodymų davimą, teismo priimtas sprendimas neįtakos duodančio parodymus asmens ar jam artimų asmenų turtinės padėties ir pan.

Apibrėždami asmeninius interesus galime remtis LAT Teismų praktikos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams baudžiamosiose bylose (BK 225, 226, 227, 228, 229 straipsniai) apibendrinimo apžvalga, kurioje asmeninės naudos siekimas apibrėžiamas taip: siekimas gauti neturtinio pobūdžio naudos (garbės, pareigų paaukštinimo ir pan.). Nagrinėjamu atveju gali būti svarbūs dar ir tokie asmeniniai motyvai kaip: draugystės ryšiai su kuria nors proceso šalimi, baimė, noras keršyti, simpatija, antipatija ir t.t.⁶⁸. Liudytojais meluoja ir dėl jiems daromo poveikio (papirkimo, grasinimo, šantažo ir pan.)⁶⁹. Taigi apibrėždami asmeninių motyvų sąvoką anonimiškumo taikymo procese, galime sakyti, kad turi būti nustatyta, ar parodymus duosiančio asmens ar jam artimų asmenų tarnybiniai, visuomeniniai, socialiniai interesai yra įtakojami neteisingų ar teisingų parodymų davimo ir ar dėl šių paskatų duodantis parodymus asmuo gali pateikti melagingus duomenis.

Kitaip tariant, LR BPK 200 str. 2 d. 3 p. apeliuoja į liudytojo ar nukentėjusiojo suinteresuotumą byloje. Taigi reikėtų pradėti nuo to, kad liudytojas byloje nėra visiškai nesuinteresuotas asmuo. Nors teorijoje ir praktikoje bene visuotinai vyrauja nuomonė, kad liudytoju negali būti asmuo, suinteresuotas bylos baigtimi⁷⁰. Bet liudytojas kaip ir kiekvienas asmuo subjektyviai vertina aplink vykstančius reiškinius. Vertinimas priklauso nuo to, kaip ir kodėl liudytojas atsirado nusikalstamos veikos vykdymo vietoje, kas jį sieja su proceso dalyviais (šiuo atveju proceso dalyvius reikia suprasti siaurąja prasme: įtariamasis ar kaltinamasis, nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, šių asmenų atstovai, gynėjas). Esant duomenų, jog konkretų liudytoją, tarkime, su nukentėjusiuoju sieja tam tikri ryšiai, teismas, vertindamas duomenis, privalo

⁶⁷ Lietuvos aukščiausiojo teismo teisėjų senato 2004 m. birželio mėn. 18 d. nutarimas Nr. 46. *Teismų praktika, 2004, Nr. 21.*

⁶⁸ Jurka, R. Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese, *supra* note 35, p. 124.

⁶⁹ Kazlauskas, M.; Rinkevičius, J. *Asmenų parodymai baudžiamajame procese, supra* note 4, p. 17.

⁷⁰ Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese, supra* note, p. 126.

į tai atkreipti dėmesį⁷¹. Bet, esant teiginių, kad liudytojas yra suinteresuotas, vis dėlto, reikia, kad šie duomenys rodytų, kad liudytojas būtent dėl savo suinteresuotumo gali duoti melagingus parodymus, t.y. liudytojas pats sąmoningai iškreips turimus duomenis.

Taigi vien tik liudytojo ar nukentėjusiojo suinteresuotumo egzistavimas nereiškia, kad šie proceso dalyviai turi motyvų duoti melagingus parodymus. Liudytojo ir nukentėjusiojo asmeniniai ir savanaudiški motyvai turėtų būti vertinami, taikant tuos pačius kriterijus, tačiau skirtinga apimtimi.

Pradedant nukentėjusiuoju, reikia pasakyti, kad šiam asmeniui nusikalstama veika yra asmeninis reikalas, reikalaujantis patirtos materialinės ir emocinės žalos atlyginimo⁷². Nukentėjusiojo interesas yra suponuotas to, kad nusikalstama veika asmeniškai ir tiesiogiai paveikia nukentėjusį⁷³. Taigi nukentėjusysis, visuomet turintis subjektyvų interesą byloje, savo procesines teises galimai įgyvendins, siekdamas patenkinti minėtą interesą. Kalbiniu aspektu lyginant šiuos pateiktus teiginius ir LR BPK pateikiamą sąvoką „dėl asmeninių ar savanaudiškų motyvų“, nukentėjusysis patenka į kategoriją asmenų, kuriems negali būti taikomas anonimiškumas, nustačius LR BPK 200 str. 2 d. 3 p. įtvirtintą anonimiškumo netaikymo pagrindą, susijusį su šio proceso dalyvio asmeniniu suinteresuotumu.

Tačiau, nepaisant to, kad nukentėjusysis yra suinteresuotas byloje asmuo, tai nesuponuoja išvados, kad nukentėjusysis duos melagingus parodymus. Nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo turi moralinio pasitenkinimo siekį⁷⁴, tačiau šis pasitenkinimas nebūtinai pasiekiamas nukentėjusiajam veikiant neteisėtais būdais – nusikalstamos veikos padarymu kaltinamą asmenį nuteisiant, remiantis melagingais parodymais. Tikėtina, kad nukentėjęs asmuo norės, kad byloje būtų išaiškinta tiesa – t.y., kad kaltinamasis būtų nubaustas už būtent tą veiką, įvykdytą būtent tokiomis aplinkybėmis, nuo kurių parodymus duodantis asmuo ir nukentėjo. Šis tikslas efektyviausiai ir greičiausiai gali būti pasiektas, duodant tiesos neiškreipiančius parodymus, kurie atskleis įvykius, realiai egzistavusius praeityje, ir taip leis greičiau ir efektyviau išsiaiškinti kitas bylai reikšmingas aplinkybes. Nusikalstamos veikos išaiškinimas ir ja padarytos žalos atlyginimas yra pats akivaizdžiausias nukentėjusiojo asmens interesas.

Todėl nukentėjusiajam asmeniui taikyti LR BPK 200 str. 2 d. 3 p. numatytą pagrindą nepakanka nustatyti, jog nukentėjusysis turi asmeninių ar savanaudiškų (savanaudiški motyvai šiuo atveju gali būti civilinis ieškinys baudžiamajame byloje) motyvų. Manytina, kad šie motyvai turėtų būti siejami ne tik su tiriamą nusikalstama veika, bet ir su papildomais nukentėjusiojo interesais, susijusiais su kaltinamojo asmeniu ar kitomis aplinkybėmis, kurias gali nulemti teismo priimtas

⁷¹ Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese, supra note*, p. 125.

⁷² Matuizienė, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*. Vilnius, 2012, 4 (3), p. 1179.

⁷³ Dikarev, I. S. *Dispozitivnost v ugovnom procese* [Disposition in Criminal Proceedings]. Volgograd, 2005, 43 p.

⁷⁴ Schulz, J. *Beiträge zur Nebenklage*. Berlin, 1982, p. 23.

sprendimas, bet kurios nėra susijusios su nukentėjusio asmens realiai patirta fizine, turtine ar moraline žala dėl tiriamos nusikalstamos veikos. Tai gali būti keršto siekimas už ankstesnes kaltinamojo padarytas nusikalstamas veikas nukentėjusiojo ar jo artimų asmenų atžvilgiu, siekis nuslėpti su nukentėjusiojo neteisėta veikla susijusias aplinkybes ir pan.

Nagrinėjant liudytojo suinteresuotumą reikia pasakyti, kad šio proceso dalyvio suinteresuotumas yra mažesnis – liudytojas nuo padarytos veikos nėra nukentėjęs, jis yra asmuo vienaip ar kitaip stebėjęs, užfiksavęs aplinkybes. Liudytojas nėra teisiškai suinteresuotas galutiniu sprendimu byloje, sprendimas neįtakos jo teisinės padėties. Taigi vertinant liudytojo asmeninius ar savanaudiškus motyvus reikia griežčiau vertinti bet kokį šio proceso dalyvio asmeninį ar savanaudišką suinteresuotumą tiek su byloje nustatinėjama tiesa, tiek su kitomis aplinkybėmis (santykiai su įtariamoju/kaltinamoju, nukentėjusiuoju, verslo interesai ir pan.).

Vertinant liudytojo asmeninius motyvus duoti melagingus parodymus, galima pateikti EŽTT 2000 m. balandžio 6 d. išnagrinėtos bylos *Labita prieš Italiją* pavyzdį. Šioje byloje pareiškėjas B. Labita buvo areštuotas kaip įtariamasis esant mafijos pobūdžio organizacijos nariu. Kaltinimai pareiškėjui buvo pateikti remiantis kito įtariamojo toje pačioje byloje *pentiti* (taip vadinamas buvęs mafijos pobūdžio organizacijos narys, bendradarbiaujantis su valstybės institucijomis) pareiškimais. *Pentiti duoti parodymai nebuvo paremti jokiais kitais faktiniais duomenimis. Vykstant procesui kiti pentiti davė parodymus, jog pareiškėjas jiems nėra pažįstamas*⁷⁵. *Taigi pentiti parodymų panaudojimas sukelia sudėtingų problemų, nes dėl paties tokių parodymų pobūdžio jie yra atviri manipuliacijoms ir gali būti duodami vien siekiant gauti privilegijų, kurias Italijos teisė suteikia pentiti, arba dėl asmeninio keršto*⁷⁶. Šioje byloje kaip asmeniniai motyvai pateikiamas privilegijų baudžiamajame procese siekimas ir asmeninis kerštas.

Tačiau nereikėtų painioti liudytojo bei nukentėjusiojo asmeninių motyvų, dėl kurių gali būti duodami melagingi parodymai, ir šių asmenų saugumo poreikio. Asmeniniai motyvai šiuo atveju yra nauda, kurios siekia parodymus duodantis asmuo, o saugumo interesas yra liudytojo ar nukentėjusiojo teisė būti saugiam baudžiamąjo proceso metu. Asmuo turi teisę būti saugomas nuo bet kokio neteisėto (nusikalstamo) poveikio, galinčio arba priverčiančio duoti melagingus parodymus, atsisakyti duoti parodymus ir pan.⁷⁷ Minėti asmeniniai motyvai skatina asmenį duoti melagingus parodymus, o liudytojo ar nukentėjusiojo saugumo intereso įgyvendinimo užtikrinimas, priešingai - užtikrina patikimų ir teisingų parodymų baudžiamąjoje byloje gavimą.

Nustatinėjant, ar proceso dalyvis, duodantis parodymus byloje, dėl asmeninių ar savanaudiškų motyvų gali duoti melagingus parodymus prieš įtariamąjį, reikalingi tam tikri kriterijai, kuriais

⁷⁵ *Labita v Italy*, (dec.) [GC] no. 26772/95, § 157, ECHR 2000-II.

⁷⁶ Sprendimo byloje *Labita prieš Italijos Respubliką* santrauka. *Teismų praktika*, 2004, Nr. 22, p. 401.

⁷⁷ Jurka, R. Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą. *Jurisprudencija*. 2005, 49 (41), p. 31.

vadovaujantis įvertinamos vidinės asmens paskatos ir interesai duoti teisingus ar neteisingus parodymus. Užsienio literatūroje, vertinant liudytojo pasiryžimą sakyti tiesą bei patikimumą, siūloma įvertinti tam tikrus faktorius:

- liudytojo santykius su viena iš šalių, jei tokie egzistuoja (pateikiamame užsienio literatūros pavyzdyje anonimiškumo institutas nagrinėjamas bendrosios teisės tradicijos kontekste, todėl baudžiamajame procese egzistuoja šalys);
- ar anksčiau liudytojas buvo žinomas kaltinamajam;
- ar liudytoją gali paveikti bylos rezultatai;
- bet kokios kitos aplinkybės ar faktai, kurie gali kelti abejonių dėl liudytojo patikimumo;
- ar byloje yra įrodymų (įrodymai – šiuo atveju plačiąja prasme, ne tik teismo įrodymais pripažinti duomenys, bet ir ikiteisminio tyrimo metu gauti duomenys), kurie prieštarauja liudytojo duodamiems parodymams, ir ar šie prieštaravimai kvestionuoja liudytojo patikimumą⁷⁸.

Šis pateikiamas sąrašas nėra baigtinis ir yra daugiau orientacinis – vertinamos aplinkybės priklauso nuo konkrečios baudžiamosios bylos.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad LR BPK 200 str. 2 d. 3 p. numatyta sąlyga yra skirta šiame magistriniame darbe aptartam anonimiškumo taikymo tikslui įgyvendinti. Anonimiškumo taikymo tikslas – gauti patikimą ir teisingą informaciją. Šis tikslas nebūtų įgyvendintas, anonimiškumą taikant asmeniui, kuris parodymų metu duodamą informaciją iškraipytų dėl asmeninių ar savanaudiškų paskatų. Vadinasi, teisinga ir patikima informacija nebūtų gauta nei taikant, nei netaikant anonimiškumo.

Apibendrinant anonimiškumo taikymo sąlygas, reikia pasakyti, kad nors ir ne iš esmės, bet jos yra taisytinės. LR BPK 200 str. 2 d. 1 p. numatytas reikalavimas yra bendras tiek įprasta tvarka liudijantiems asmenims, tiek asmenims, kuriems bus taikomas anonimiškumas. Atitikimas šiai sąlygai rodo, ar asmuo apskritai gali duoti parodymus. Todėl šios sąlygos numatymas yra perteklinis. Likusios dvi sąlygos (LR BPK 200 str. 2 d. 2, 3 p.) yra specialios – tai yra, skirtos nustatyti, ar liudytojui ir nukentėjusiajam gali būti taikoma procesinė apsaugos priemonė – anonimiškumas. Siekiant teisingo ir sąžiningo proceso turėtų būti keičiama nuostata, nustatant, kad pasibaigus teistumui už melagingų parodymų davimą, asmeniui gali būti taikomas anonimiškumas. Trečioji sąlyga, draudžianti taikyti anonimiškumą liudytojams, kurie dėl turimų asmeninių arba savanaudiškų paskatų gali duoti melagingus parodymus, yra nekeistina. Atlikus reikiamus pataisymus LR BPK numatytos anonimiškumo taikymo sąlygos garantuotų šios procesinės

⁷⁸ *Evidence law. Witness anonymity. Report 42* [interaktyvus]. 1997, [žiūrėta 2013-02-01]. <www.lawcom.govt.nz/sites/default/publications/1997/10/Publication_43_84.pdf>].

apsaugos priemonės taikymą tik tam asmeniui, dėl kurio patikimumo yra neabejojama, taip kartu apsaugant ir kaltinamojo teisę į sąžiningą procesą.

3. DALINIS LIUDYTOJŲ ANONIMIŠKUMAS

3.1. Dalinio liudytojų anonimiškumo prielaidos

Tiriant nusikalstamas veikas, remiantis proporcingumo principu ir iš jo išplaukiančiais anonimiškumo taikymo pagrindais, nustatoma, ar anonimiškumas apskritai turi būti taikomas. Vadinasi, yra nustatyta procesinės apsaugos sistema, kuri yra sureguliuota taip, kad kylant nusikalstamo poveikio pavojui, liudytojas ar nukentėjęs asmuo yra apsaugomi. Vis dėlto, praktikoje pasitaiko atveju, kai yra duomenų, kad liudytojui ar nukentėjusiajam parodymų davimas gali sukelti neigiamų padarinių, tačiau esama bylos situacija neatitinka LR BPK numatyto absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindų. Įstatymų leidėjo pareiga yra nustatyti tokį reguliavimą, kuris garantuotų, kad asmenų teisės baudžiamajame procese nebūtų pažeidžiamos.

Teisinė situacija, kai liudytojas nėra saugus baudžiamajame procese, tačiau kartu ir nėra LR BPK 199 str. vardinamų anonimiškumo taikymo pagrindų, negali būti pateisinama ir palikta nereguliuojama. Tokiu atveju, kai asmuo vykdo pareigą, numatytą LR BPK 83 str. 1 d. – atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą bei duoti teisingus parodymus⁷⁹, ir tai jam gali sukelti neigiamų padarinių, nuo kurių nėra numatytos apsaugos priemonės, galėtume konstatuoti esant LR BPK spragą. Reikia pažymėti dar ir tai, kad LR BPK numato liudytojo teisę – prašyti taikyti jam apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones⁸⁰, tačiau yra situacijų, kai ši teisė negali būti įgyvendinta dėl to, kad nėra anonimiškumo taikymo pagrindų. Čia iškyla situacija, kai yra aplinkybių, reikšmingų asmens teisių saugai, bet nepatekusių į teisinio reguliavimo įstatymais sritį⁸¹. Todėl baudžiamajame procese turi būti nustatyti visi atvejai, kai asmeniui kyla pavojus ir turi būti numatyta teisinė apsauga to neigiamo pavojaus išvengti. Taigi, įvertinus tą faktą, kad pasitaiko situacijų, kai liudytojui ar nukentėjusiajam turi būti taikoma apsauga nuo nusikalstamo poveikio, tačiau visiškas (pilnas) anonimiškumas negali būti taikomas, galima daryti išvadą, kad yra reikalinga kita priemonė – tarpinis variantas tarp absoliutaus anonimiškumo taikymo ir visiško šios procesinės apsaugos priemonės netaikymo. Šia procesine apsaugos priemone turėtų būti nustatyta mažesnė įslaptinamų duomenų apimtis ir proporcingai saugomų duomenų apimčiai sureguliuoti naujos - dalinio anonimiškumo priemonės taikymo pagrindai bei sąlygos.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Vaišvila, A. *Teisės teorija*, *supra* note 39, p. 395.

Svarstant dalinio anonimiškumo reikalingumo klausimą, galima remtis Nyderlandų Karalystės patirtimi. Šioje šalyje įtvirtinta anonimiškumo modelių sistema yra panaši į formuluojamą LR BPK. Nyderlandų Karalystėje, kurioje yra išskiriamos trys anonimiškumo formos: absoliutus, ribotas ir santykinis anonimiškumas. Buvo atliktas tyrimas, kurio metu surinkta statistika apie anonimiškumo taikymo, tiriant baudžiamąsias bylas dažnumą. Liudytojų, kuriems yra taikomas santykinis anonimiškumas, identifikaciniai duomenys nėra žinomi ir valstybės pareigūnams, tokie liudytojai pateikia detales, tiesiogiai nesusijusias su byla, o pareikalavus šiuos liudytojus apklausti procese, vis dėlto, turi būti pateikiami ir šiuos asmenis identifikuojantys duomenys. Todėl santykinio anonimiškumo taikymas į statistiką nebuvo traukiamas. Absoliutus anonimiškumas Nyderlandų Karalystės baudžiamajame procese yra taikomas, jei liudytojui gresia realus pavojus ir yra tiriamas sunkus nusikaltimas. Taikant šią anonimiškumo formą yra įslaptinami visi liudytoją identifikuojantys duomenys. Ribotas anonimiškumas taikomas asmenims, kurie patirtų nepatogumų ar, dėl jų duodamų parodymų, būtų kliudoma eiti profesines pareigas. Šiuo riboto anonimiškumo atveju tiriama nusikaltimo kategorija nėra svarbi. Taigi remiantis 2011 m. duomenimis, Nyderlandų Karalystėje absoliutus anonimiškumas buvo taikomas 9 kartus, tuo tarpu riboto anonimiškumo statusas liudytojui buvo nustatytas 83 kartus, vadinasi, ribotas anonimiškumas buvo taikomas net apie devynis kartus dažniau nei absoliutus. Lyginant šiuos skaičius su bendru baudžiamųjų bylų skaičiumi, matoma, pasitaiko tik vienas absoliutaus anonimiškumo taikymo atvejis 25000 baudžiamųjų bylų. Atitinkamai vienas riboto anonimiškumo taikymo atvejis tenka 2700 bylų⁸².

Tokia statistika, visų pirma, rodo absoliutaus anonimiškumo taikymo išimtinumą, bei griežtus saugiklius, numatytus jo taikymui. Kita vertus, matome, kad riboto anonimiškumo taikymo skaičius yra ženkliai didesnis. Tai rodo, jog sąlygos šio modelio taikymui praktikoje susidaro pakankamai dažnai ir riboto anonimiškumo dažniau pakanka reikiamai liudytojo apsaugai užtikrinti. Vadinasi, rečiau yra taikomas absoliutus anonimiškumas ir rečiau kyla neigiamos jo taikymo pasekmės baudžiamajam procesui. Riboto anonimiškumo forma taip smarkiai neapsunkina baudžiamosios bylos tyrimo kaip absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju, todėl yra tinkamesnė ne tik kaltinamojo teisių atžvilgiu, bet ir racionaliau panaudojamas valstybės pareigūnų darbas, tiriant nusikalstamas veikas. Tai yra puikiai matomas pavyzdys, įtvirtinantis proceso greitumą, operatyvumą ir kaltinamojo teisių varžymą siaurinančio riboto anonimiškumo poreikį baudžiamajame procese.

Santykinis asmens tapatybės duomenų įslaptinimas būtų labai efektyvus tuo atveju, kuomet /.../ proceso metu (ikiteisminio tyrimo ar teismo bylos nagrinėjimo metu) išnyksta LR BPK 199

⁸² Dreissen, W.; Nauta, O. *Anonymity in Criminal Proceedings. Practice of the Regulation Witness with Limited Anonymity and the Regulation Threatened Anonymous Witness in Criminal Proceedings. Summary*. Amsterdam, 2012, p. 6.

str. 1 d. 3 p. numatytas pagrindas⁸³, nurodantis, kad anonimiškumas gali būti taikomas procese dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo. Tokiu atveju, perkvalifikavus nusikaltimą į nesunkų, liudytojas ar nukentėjęs asmuo procese lieka nesaugus, nors, nusprendus taikyti procesinę apsaugos priemonę, buvo įsitikinta, kad asmeniui gresia realus pavojus ir jo parodymai yra svarbūs procese. Taip būtų ignoruojamos liudytojo ar nukentėjusio asmens teisės ir interesai, siekiant patenkinti viešą interesą – išaiškinti nusikalstamą veiką. Taigi šiuo atveju taikytą absoliutų anonimiškumą turėtų pakeisti dalinio anonimiškumo taikymas.

Turint omenyje vieną iš jau aptartų anonimiškumo taikymo tikslų – patikimos ir teisingos informacijos gavimas, reikia atkreipti dėmesį ir į gaunamos naudingos informacijos kiekio ir kokybės netekimus, taikant aptariamą procesinės apsaugos priemonę. Taikant absoliutųjį anonimiškumo modelį, dalis anoniminio liudytojo ar nukentėjusiojo parodymų negali būti panaudojami tiriant bylą dėl to, kad pateikiant šiuos duomenis, parodymus davęs asmuo gali būti ar bus neišvengiamai identifikuotas. Taigi gali kilti tokia situacija, kai esminės bylos tyrimui informacijos turintys duomenys nebus panaudojami. Taip pat esant situacijai, kai liudytojų ar nukentėjusiųjų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymai yra vieninteliai arba lemiami įrodymai apkaltinamajam nuosprendžiui priimti, toks nuosprendis negali būti priimtas (LR BPK 301 str. 2 d. vartojamas žodžių junginys „vien tik“, tačiau EŽTT byloje Doorson prieš Nyderlandų Karalystę⁸⁴ formulavo, jog tokie parodymai negali būti ne tik vieninteliai, bet ir lemiami). Nyderlandų Karalystės įstatymai šiai situacijai nustato saugiklį ir reikalauja, kad taikant absoliutų anonimiškumą byloje turi būti daugiau įrodymų, kuriais, be anoniminio liudytojo parodymų, būtų galima grįsti apkaltinamąjį nuosprendį⁸⁵. Štai dalinio anonimiškumo taikymo atveju nėra taikomos nei tokios griežtos liudytojų bei nukentėjusiųjų apklausos sąlygos, nei taikomi papildomi reikalavimai nuosprendžio pagrindimui. Todėl taikant dalinį anonimiškumą yra mažiau galimybių, kad tyrimo metu gauti duomenys nebus panaudoti, įrodinėjant nusikalstamos veikos padarymo faktus ir taip, kartu apsaugant kaltinamojo teisę į gynybą, apginamas viešas interesas – greičiau atskleidžiama padaryta nusikalstama veika.

Proporcingumo principas reikalauja, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti /.../ turi būti tinkama pusiausvyra (proporcija)⁸⁶. Kalbant apie proporcingumo principą, reikia pabrėžti, kad LR BPK 11 str. įtvirtintas proporcingumas, anonimiškumui nėra taikomas. Anonimiškumui yra taikomas proporcingumo principas kaip bendrasis, tikslingumo principas.

⁸³ Jurka, R., et al. Anonimiškumas baudžiamajame procese: teoriniai pagrindai ir reglamentavimo problemos. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, supra note 18*, p. 272.

⁸⁴ Doorson v. the Netherlands, 26 March 1996, 1996-II, no. 6.

⁸⁵ Jurka R., et al. Anonimiškumas baudžiamajame procese: teoriniai pagrindai ir reglamentavimo problemos. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai, supra note 18*, p. 267.

⁸⁶ Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio mėn. 6 d. nutarimas. *Dėl administracinių teisės pažeidimų ir mokesčių administravimo. Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318.

Siekiamas anonimiškumo (tiek absoliutaus, tiek dalinio) tikslas yra teisingų parodymų gavimas bei liudytojo ar nukentėjusiojo apsauga. LR BPK atsiradus antram daliniam anonimiškumo taikymo modeliui, valstybės pareigūnai turi svarstyti, kokią anonimiškumo formą reikia taikyti, siekiant išsiaiškinti tiesą byloje, kartu apginant tiek parodymuos duodančių, tiek kaltinamojo teises. Jei yra nustatoma, jog liudytojui ar nukentėjusiajam apsaugoti nuo nusikalstamo poveikio užtenka įslaptinti tik tam tikrus asmenį identifikuojančius duomenis (pvz., asmens kodą, gyvenamosios vietos adresą), yra taikomas dalinis anonimiškumas. Tačiau dalinio anonimiškumo taikymas ir išskyrimas yra susietas su tam tikrais kriterijais. Visų pirma, vertinama pati nusikalstama veika, dėl kurios vyksta baudžiamasis procesas, šios veikos kategorija. Antra, anonimiškumo apimtis priklauso nuo siekiamų šia procesine apsaugos priemone apsaugoti liudytojų bei nukentėjusiųjų teisių ir interesų pobūdžio. Kaip trečią išskyrimo kriterijų galima laikyti asmenis, kuriems yra taikomas anonimiškumas – įprasti liudytojai bei nukentėjusieji ir pareigūnai, duodantys parodymus kaip liudytojai apie aplinkybes, sužinotas atliekant procesinius veiksmus toje baudžiamojoje byloje. Ir ketvirtasis – anonimiškumo taikymas įslaptinant asmenį identifikuojančių duomenų apimtis.

Detalizuojant pirmąjį anonimiškumo apimties išskyrimo kriterijų – nusikalstamos veikos kategoriją, reikia pastebėti, kad vykstant baudžiamajam procesui dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo liudytojo ar nukentėjusiojo teisės ir interesai iš esmės yra apsaugomi, taikant absoliutų anonimiškumą. Čia galima daryti išvadą, kad dalinis anonimiškumas turėtų būti naudojamas, tiriant mažesnio pavojingumo veikas. Tačiau skaitydami 199¹ str. 1 d. matome, kad dalinio anonimiškumo taikymas, visų pirma, yra svarstomas tiriant didesnio pavojingumo veikas, kadangi šio straipsnio dispozicija pradedama žodžiais „kai yra šio Kodekso 199 str. numatyti pagrindai“, ir tik kaip dar vienas atvejis, kai gali būti taikomas dalinis anonimiškumas, yra nurodomi „kiti atvejai“, taip neapibrėžiant tiriamos nusikalstamos veikos kategorijos. Nagrinėjant kalbiniu požiūriu, matome, kad įstatymų leidėjas vartoja dalelytę „taip pat“, kuri, remiantis Lietuvių kalbos žodynu, reiškia „irgi, taipogi“. Vadinasi, ne tik absoliutaus, bet ir dalinio anonimiškumo taikymas, visų pirma, yra siejamas su baudžiamuoju procesu, kuriame yra tiriamos didesnio pavojingumo veikos. Mažesnio pavojingumo veikoms tirti išimtiniais atvejais gali būti naudojamas tik dalinis anonimiškumas.

Kalbant apie dalinio anonimiškumo taikymą tiriant ir nagrinėjant bylas dėl baudžiamųjų nusižengimų, verta suabejoti tokio proceso atitikimu proporcingumo principui. Pagrindinis materialus kriterijus, pagal kurį /.../ atskiriamas nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas - nusikalstamos veikos dalyko ypatumai, pirmiausia - jo vertė ir kiekis⁸⁷. Baudžiamaisiais nusižengimais pažeidžiamas mažesnės vertės ir mažesnio kiekio nusikalstamos veikos dalykas. Tiriant ir nagrinėjant lengvesnę nusikalstamą veiką, turi būti taikomos kuo mažiau griežtos

⁸⁷ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga, *supra* note 32, p. 138.

priemonės jai išaiškinti – taip bus laikomasi proporcingumo principo. Tiek reikšmingiau žmogaus teises varžančių veiksmų, kiek jų atliekama tiriant sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, paprastai negali būti atliekama lengvesnių nusikalstamų veikų padarymo atvejais⁸⁸.

Taip pat reikia pastebėti, kad remiantis tuo pačiu proporcingumo principu, galime ieškoti pusiausvyros tarp fundamentalios kaltinamojo teisės į gynybą ir baudžiamuoju nusižengimu padarytos žalos visuomenei ypatumų. Kaltinamojo teisė į gynybą yra vienas pagrindinių baudžiamąjį proceso principų, įtvirtintas Konstitucijoje, tarptautiniuose teisės aktuose, LR BPK. Tuo tarpu įstatymų leidėjas baudžiamąjį nusižengimo padarymu pažeidžiamą vertybių kiekį ir pačios veikos pavojingumą visuomenei įvertino, už baudžiamąjį nusižengimą numatydamas bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimu, todėl tokia veika nėra laikoma turinti didelį pavojingumą. Iš to galima daryti išvadą, kad fundamentali kaltinamojo teisė į gynybą negali būti ribojama, tiriant menkai pavojingas veikas.

Taigi svarstant dalinio anonimiškumo taikymą atskiroms nusikalstamų veikų kategorijoms, matome, kad, visų pirma, ši procesinė priemonė yra skirta taikyti tiriant ir nagrinėjant didesnio pavojingumo veikas, tai yra tas veikas, kurias tiriant gali būti naudojamas absoliutus anonimiškumas – labai sunkius, sunkius ir apysunkius nusikaltimus. Baudžiamajame procese dėl nesunkių nusikaltimų ši procesinė apsaugos priemonė išimtiniais atvejais taip pat gali būti taikoma. Tačiau baudžiamieji nusižengimai turi būti išaiškinami, griežtai atsisakant šios priemonės taikymo.

Toliau tęsiant ir nagrinėjant anonimiškumo apimties sąsają su nusikalstamų veikų grupėmis, reikia pastebėti, kad dalinio anonimiškumo taikymas aktualus nusikalstamų veikų tyrimui, kurios dėl tokių priežasčių kaip darbo pareigos, tarnybinė priklausomybė, administraciniai įgaliojimai, verslo interesai yra tapę latentiškomis. Iš nusikalstamų veikų latentiškumo priežasčių galima spręsti, kad ir pavojus, kylantis liudytojams ar nukentėjusiesiems, turėtų būti kitokio pobūdžio – duodant parodymus padariniai gali kilti verslo, darbo, tarnybos interesams. Taigi dėl liudytojui ar nukentėjusiam asmeniui kylančio neigiamo pavojaus priežasčių ir teisių bei interesų, kuriems gresia neigiami padariniai davus parodymus, pobūdžio, siekiant nepagrįstai nesuvaržyti gynybos teisių, turi būti numatyta racionali ir lankstesnė nei absoliutus anonimiškumas liudytojų procesinės apsaugos forma – dalinis anonimiškumas.

Nepaisant to, kad normos, reguliuojančios anonimiškumo taikymą yra formuluojamos bendrai, neišskiriant konkrečių nusikalstamų veikų, kurias tiriant gali būti naudojama ši apsaugos priemonė, aptardami dalinį anonimiškumą, kaip ir aptardami absoliutaus anonimiškumo taikymą, galime išskirti tam tikrą nusikalstamų veikų grupę, dėl kurios vykstant baudžiamajam procesui, dalinio anonimiškumo taikymas yra aktualiausias. Diskutuojant dėl dalinio anonimiškumo įtvirtinimo LR BPK poreikio, buvo pabrėžiama jo svarba tiriant korupcinio pobūdžio nusikalstamas

⁸⁸ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamąjį proceso teisė*, supra note 3, p. 56.

veikas (LR BK XXXIII skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams“). Tiriant minėtas nusikalstamas veikas susiduriama su įrodinėjimo sunkumais⁸⁹. Asmenims, pranešusiems apie korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas ir liudijantiems prieš jų padarymu kaltinamus asmenis, paprastai kerštauojama ne susidorojant fiziškai, o pasinaudojus įgaliojimais pranešusiojo atžvilgiu kenkiant jam darbo, tarnybos ar ūkinės veiklos srityje. Tokio kerštavimo grėsmė pagal tuomet galiojusį reglamentavimą negalėjo būti prilyginama pavojui asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, todėl apie korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas pranešusiems asmenims taikyti anonimiškumą dažniausiai nebuvo jokių galimybių⁹⁰. Taigi, turint omenyje liudytojų parodymų svarbą procese dėl korupcinio pobūdžio veikų ir numaćius dalinio anonimiškumo taikymo galimybę, taip garantavus liudytojams apsaugą, turėtų padidėti šio pobūdžio nusikalstamų veikų išaiškinimo skaičius.

Santykis tarp absoliutaus ir dalinio anonimiškumo taikymo yra nustatomas ir lyginant šia proceso priemone siekiamas apsaugoti teises ir interesus. Kuomet dalinis anonimiškumas yra taikomas nustaćius esant absoliutaus anonimiškumo pagrindus, klausimas dėl saugomų vertybių apimties nekyla – jos yra vardijamos LR BPK 199 str. 1 d. 1 p.: gyvybė, sveikata, laisvė, turtas, tarnybos, verslo ar kiti teisėti interesai. Tačiau neaiškumų sukelia 199¹ str. 1 d. nurodyta sąlyga, kad dalinis anonimiškumas yra taikomas kai neigiami padariniai gali kilti liudytojų ar nukentėjusių, jų šeimos narių ar artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams⁹¹. Šiuo atveju pateikiamas daliniu anonimiškumu siekiamų saugoti vertybių sąrašas abstraktus, nėra nurodomos net saugomų teisių rūšys: asmeninės, socialinės – ekonominės, kultūrinės ir pan. Dalinis anonimiškumas savo poveikiu kaltinamojo teisių ribojimui yra švelnesnis nei absoliutus, galima sutikti su įstatymų leidėjo nuomone šia procesine apsaugos priemone saugoti neapibrėžtą ratą teisių ir interesų, kiekvienu konkrečios bylos atveju suteikiant šią procesinę apsaugos priemonę taikančiam pareigūnui diskreciją įvertinti kaltinamojo teisių ir reikalingumo apsaugoti liudytojų ir nukentėjusiųjų teises ir interesus balansą.

Dalinio anonimiškumo įtvirtinimo reikalingumą galima vertinti ir kitu aspektu – pagal asmenis, kuriems apsaugoti ši proceso priemonė taikoma. Neabejotinai ši priemonė turi būti taikoma liudytojams ir nukentėjusiesiems, kurie nėra valstybės pareigūnai ir kurių situacija atitinka

⁸⁹ Gutauskas, A. *Korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų baudžiamąjį teisinio vertinimo aspektai* [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2013-02-10]. <https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CEAQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mruni.eu%2Filt%2Ftp%2Fproguc6%2Fprogramos_struktura%2FLYGINAMOJI_KRIMINOLOGIJA.doc&ei=nqozUeP2Icmp4AT6-YFI&usg=AFQjCNFB5Z5KFTtJxWQM26PzcofGh10HIQ&sig2=c49Q_inc77wfdA0XI3D1WQ&bvm=bv.43148975.d.bGE>.

⁹⁰ Aiškinamasis raštas dėl Baudžiamąjį proceso kodekso 198, 199, 238, 279, 283 straipsnių papildymo ir Kodekso papildymo 199(1) straipsniu įstatymo projekto Nr. XIP-2363, 2010-09-02 [interaktyvus], *supra* note 57.

⁹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamąjį proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

LR BPK nustatytus dalinio anonimiškumo taikymo pagrindus. Tačiau nagrinėdami LR BPK normas randame tokį reguliavimą, kuris nustato, kad kaip liudytojai gali būti apklausiami ir valstybės pareigūnai. Tokį reguliavimą nustato LR BPK 158 str., reguliuojantis savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus bei 160 str., reguliuojantis slaptą sekimą. Šiuo atveju kyla klausimas, ar tokiam liudytojui, kuris kartu yra ir pareigūnas, atlikęs veiksmus tiriamoje byloje, gali būti taikomos tapačios kaip ir įprastam liudytojui apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės.

Šalių lygiateisiškumo principas reikalauja, kad kaltinimo ir gynybos funkcijas atliekantiems asmenims būtų suteikiamos vienodos sąlygos viso baudžiamojo proceso metu – tiek vykstant ikiteisminiam tyrimui, tiek teisminei bylos nagrinėjimui. Visas šalių procesinio lygiateisiškumo principas įgyvendinamas tik teismo nagrinėjimo stadijoje⁹², taip šio principo atžvilgiu yra visiškai pateisinamas savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų atlikimas ikiteisminio tyrimo metu. Tačiau baigus taikyti šią priemonę, asmeniui turi būti pranešta apie jos taikymą. Taip pat naudojant šio procesinio veiksmo atlikimo metu gautus duomenis teisme, turi būti įgyvendinama ne tik kaltinimo funkcijas atliekančių proceso subjektų teisė susipažinti su tyrimo duomenimis ir jas atlikusiais asmenimis, bet tokia pati teisė turi būti garantuojama ir gynybos funkcijas atliekantiems. Taigi tuo atveju, kai pareigūnas, atlikęs veiksmus neatskleisdamas tapatybės, parodymus teisme duoda taikant jam anonimiškumą, yra ribojamas šalių lygiateisiškumo principas.

Tačiau nagrinėjant pareigūno statuso ir anonimiškumo taikymo klausimą, reikia atsižvelgti į tai, kad, nepaisant pareigūno statuso, turi būti saugomi ir šio asmens ir, juo labiau, jo šeimos narių bei artimųjų giminaičių teisės ir interesai. Vien dėl šios priežasties anonimiškumo taikymo galimybė šiems proceso subjektams negali būti atmesta. Kita vertus, nereikia pamiršti, kad toks liudytojas yra ypatingas, jis reikšmingas bylai aplinkybes sužinojo atlikdamas valstybės jam patikėtą pareigą, taip pat ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas neretai baudžiamojo proceso moksle priskiriamas prie kaltinimo funkcijų turinčių subjektų⁹³. Nors pastarasis teiginys abejotinas, tačiau atlikdamas veiksmus, neatskleisdamas savo tapatybės, valstybės pareigūnas renka ne tik teisinančius, bet ir kaltinamojo kaltę įrodančius duomenis, vadinasi, vykdo priešingą gynybos funkcijai pareigą. Taip pat pareigūnai turi nepaneigiamą ryšį su prokuroru, kuris palaiko valstybinį kaltinimą ir dėl to gali būti stipriai pažeidžiamos kaltinamojo teisės į teisingą teismą. Norint

⁹² Jurka, R., et al. *Baudžiamojo proceso principai*, supra note 14, p. 132.

⁹³ Ancelis, P. *Procesinių funkcijų esmė ir suderinamumo problemos ikiteisminiame baudžiamajame procese. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 109.

išvengti šių pažeidimų, pareigūnams anonimiškumas turėtų būti taikomas tik išimtinėmis aplinkybėmis⁹⁴ ir dažnai ne absoliutus, o tik dalinis.

Taip pat taikant anonimiškumą pareigūnui yra ginamas ir valstybės interesas. Pareigūnui, kuris atliko veiksmus neatskleisdamas savo tapatybės, būtų sunku arba netgi neįmanoma tęsti savo, kaip pareigūno darbą, kai jį identifikuojantys duomenys tampa žinomi kaltinamajam ir visuomenei. Įslaptinus reikiamus pareigūno duomenis, tiek jis pats, tiek jo artimieji bus saugūs procese, taip pat bus išsaugota jo, kaip valstybės pareigūno, teisė bei galimybės toliau eiti savo pareigas.

Anonimiškumo taikymo pareigūnams klausimas buvo nagrinėtas ir EŽTT. Byloje *Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandų Karalystę* teismas pripažino, kad liudytojų, kurie priklauso policijos pajėgoms, *padėtis šiek tiek skiriasi nuo nesuinteresuotų liudytojų ar nukentėjusių padėties. Jie turi bendrąją pareigą paklusti valstybės vykdomosios valdžios institucijoms, taip pat ryšių su baudžiamąjį persekiojimą vykdančiomis institucijomis. Vien dėl šių priežasčių anonimiškumas jiems kaip liudytojams, turėtų būti taikomas tik išimtinėmis aplinkybėmis*⁹⁵. Iš teismo sprendimo matyti, kad yra pripažįstama, kad pareigūnams anonimiškumas gali būti taikomas, tačiau siauresne apimtimi. Manytina, kad siauresnė apimtis šiuo atveju gali būti vertinama, kaip griežtesnių sąlygų nustatymas absoliučiam anonimiškumui taikyti arba pareigūnams gali būti numatytas tik dalinio anonimiškumo taikymas.

Taigi sprendžiant anonimiškumo taikymo klausimą pareigūnams, verta išskirti interesus, kurie turėtų būti saugomi taikant šią apsaugos priemonę. Šiuo atveju galima išskirti bendrus ir specifinius, tai yra būdingus tik pareigūnams, kurie duoda parodymus teisme kaip liudytojai, ginamus interesus. Minėtos teisės į gyvybę, sveikatą, laisvę turtą turėtų būti laikomos bendromis ir jei šioms teisėms kyla pavojus tuomet, kai parodymus teisme duoda pareigūnas, turėtų būti svarstoma tiek absoliutaus, tiek dalinio anonimiškumo taikymo galimybė. Tačiau jei neigiami padariniai gali kilti specifinei - atliekamų pareigų interesų sferai, tuomet anonimiškumas turėtų būti tik dalinis.

LR BPK 158 str. 7 d. yra tiesiogiai nurodyta, kad pareigūnams, atlikusiems ikiteisminio tyrimo veiksmus neatskleidžiant savo tapatybės, gali būti suteiktas anonimiškumas. Kaip jau buvo anksčiau minėta, LR BPK nėra vartojama sąvoka „absoliutus anonimiškumas“, ši anonimiškumo forma yra įvardijama bendrine sąvoka „anonimiškumas“. LR BPK nėra bendros sąvokos apibrėžiančios kartu absoliutų ir dalinį anonimiškumą. Todėl skaitant 158 str. 7 d. galima susidaryti nuomonę, kad šiame straipsnyje aptariamoms pareigūnams gali būti taikomas tik absoliutus anonimiškumas, kurio pagrindai yra vardijami LR BPK 199 str. Tačiau reikia nepamiršti, kad kodekso normos sudaro sistemą ir 158 str. 7 d. turi būti kartu skaitoma ne tik su LR BPK 199 str., bet ir 199¹ str. 1 d., reguliuojančia, kad dalinis anonimiškumas yra taikomas esant pagrindams,

⁹⁴ Liudytojų (nukentėjusiųjų), kuriems taikomas anonimiškumas, įslaptinimo pagrindumas ir jų duotų parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti. *Teismų praktika*, 2007, Nr. 27.

⁹⁵ *Ibid.*

numatytiems absoliutaus anonimiškumo taikymui. Vadinasi, pareigūnams, atlikusiems ikiteisminio tyrimo veiksmus neatskleidžiant savo tapatybės, pagal LR BPK gali būti taikomas tiek absoliutus, tiek dalinis anonimiškumas.

Kiek kitaip yra formuluojama LR BPK 160 str. 4 d. norma, nurodanti, kad slaptą sekimą atlikusio pareigūno apklausa gali būti atliekama vadovaujantis šio Kodekso 203 ir 282 straipsniuose, o parodymas atpažinti ir akistata – šio Kodekso 204 straipsnyje nustatytais taisyklėmis⁹⁶. Šioje dalyje vardinamuose LR BPK straipsniuose yra nurodomi tyrimo veiksmai atliekami su asmenimis, kuriems yra taikomas anonimiškumas. Todėl manytina, kad įstatymų leidėjas turėjo pasirinkti kiek kitokią LR BPK 160 str. 4 d. formuluotę. Tinkamesnis normos formulavimo variantas būtų nurodyti, kad slaptą sekimą atlikusiems pareigūnams gali būti taikomas anonimiškumas. Taip būtų suvienodinamas LR BPK tekstas, taip nedarant skirtumo tarp anonimiškumo klausimo reguliavimo pareigūnams pagal LR BPK 158 str. atlikusiems ikiteisminio tyrimo veiksmus neatskleidžiant savo tapatybės bei pareigūnams pagal LR BPK 160 str. atlikusiems slapto sekimo veiksmus.

Tiesa, Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas siūlo kiek kitokį duomenų apie liudytoją, kuris parodymus duoda apie aplinkybes, kurias sužinojo eidamas savo pareigas, įslaptinimo reguliavimą. Minėto kodekso 68 str. 1 d. reguliuoja, jog liudytojas, kuris duoda parodymus kaip pareigūnas (angl. *in his official capacity*), gali vietoj savo gyvenamosios vietos adreso nurodyti savo darbovietės adresą⁹⁷. Matome, kad šiuo atveju bandoma atskirti tokio liudytojo asmeninę informaciją nuo informacijos, kuri susijusi su jo tarnyba. Taip apsaugant tiek patį liudytoją, tiek jo šeimos narius bei giminaičius. Tačiau paliekama rizika, kuri yra susijusi su pareigūno išskirtinumu nuo įprasto liudytojo ir su pareigūno atliekama baudžiamojo persekiojimo funkcija. Taigi Vokietijos baudžiamajame procese yra įvertintas tokių pareigūnų statusas tiriant ir nagrinėjant bylą ir kodekse yra numatoma galimybė įslaptinti dalį, o ne visus identifikuojančius duomenis apie tokį liudytoją.

Apibendrinant anonimiškumo taikymą pareigūnams, visų pirma, reikia pastebėti, kad tai nėra įprastas liudytojas, duodantis parodymus teisme. Tai specifinis liudytojas, atlikęs ikiteisminio tyrimo funkciją, todėl nealima vadovautis tokiomis pačiomis nuostatomis, kurios yra taikomos įprastiems liudytojams ir nukentėjusiesiems. Teisminio nagrinėjimo metu, neatskleidžiant šio specifinio liudytojo asmens yra ribojamas ne tik fundamentalusis gynybos, bet ir rungimosi, o konkrečiau – šalių lygiateisiškumo principas. Nepaisant to, turi būti ginamos ir šių pareigūnų teisės ir teisėti interesai, tačiau tai turi būti daroma, atsižvelgiant į jų specifinį dalyvavimą procese ir jų apsaugai nustatyti naudojant švelnesnes kaltinamojo atžvilgiu priemones. Todėl LR BPK

⁹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note. 2.

⁹⁷ *The German Code of Criminal Procedure* [interaktyvus], *supra* note 21.

ketvirtajame skirsnyje, reguliuojančiame veiksmų ypatumus su nukentėjusiuoju ar liudytoju, kuriems taikomas anonimiškumas, turėtų būti sukurta atskira norma, kuri numatytų, kad pareigūnams, teisme apklausiamiems kaip liudytojams apie jų atliktus ikiteisminio tyrimo veiksmus, turėtų būti taikomas dalinis anonimiškumas, o absoliutus – tik išimtiniais atvejais. Absoliutus anonimiškumas galimas taikyti tik esant duomenų, kad tik tokia apsaugos priemone galima apsaugoti svarbiausias žmogaus, šiuo atveju, pareigūno, jo šeimos narių ar artimųjų giminaičių teises – teisę į gyvybę, sveikatą ar turtą.

Esminis ir lemiamas absoliutaus ir dalinio anonimiškumo skirtumas yra šiomis procesinėmis apsaugos priemonėmis įslaptinamos identifikuojančios asmenį informacijos apimtis. Taikant absoliutaus anonimiškumo modelį be pasirinkimo yra įslaptinami absoliučiai visi asmens tapatybės duomenys. Taikant dalinį anonimiškumą, įslaptinama tik ta dalis duomenų, kurių atskleidimas lemtų liudytojo bei nukentėjusio asmens, ar jų artimųjų nesaugumą baudžiamajame procese. Čia atsiskleidžia dalinio anonimiškumo lankstumas – įstatymas nenumato, kokie konkretūs duomenys turi būti įslaptinami, įslaptinamų duomenų apimtis apsprendžia tiriamos bylos aplinkybės, liudytojui ar nukentėjusiam asmeniui kylančios grėsmės šaltiniai. Esminis kriterijus – pareigūnas, taikantis dalinį anonimiškumą, turi būti įsitikinęs, kad įslaptinamų duomenų apimtis yra pakankama, jog duodantis parodymus asmuo būtų saugus.

Įvertinus faktą, kad liudytojų bei nukentėjusiųjų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio sistema nebuvo išbaigta ir praktikoje susiduriama su situacijomis, kai liudytojas ar nukentėjusysis tampa nesaugiais procese dėl duodamų parodymų, LR BPK buvo įvestas antras anonimiškumo modelis – dalinis anonimiškumas. Ši anonimiškumo forma yra skirta apsaugoti liudytojus ir nukentėjusiuosius, tiriant labai sunkius, sunkius ir apysunkius nusikaltimus, išimtinai ši priemonė taikoma tiriant nesunkius nusikaltimus. Šios priemonės nauda ypač akcentuojama, tiriant korupcinio pobūdžio veikas. Vien tik dalinio anonimiškumo modelis turėtų būti taikomas tuo atveju, kai grėsmė kyla liudytojo ar nukentėjusiojo verslo, socialinėms - ekonominėms teisėms ir interesams, nenumatant galimybės šių vertybių saugoti taikant absoliutų anonimiškumą. Įvertinus specifinį pareigūnų, duodančių parodymus apie jų ikiteisminio tyrimo metu atliktus veiksmus, statusą, rekomenduojama dalinį anonimiškumą taikyti minėtiems pareigūnams net ir tuo atveju, kai įprastiems liudytojams ar nukentėjusiesiems būtų taikoma absoliutaus anonimiškumo priemonė. Apskritai, baudžiamajoje byloje prireikus taikyti anonimiškumo priemonę, daliniam anonimiškumui, kaip lankstesnei priemonei lyginant su absoliučiu anonimiškumu, mažiau ribojančiai kaltinamojo teises bei efektyvesnei, turint omenyje priemonės taikymo metu gautus duomenis, turėtų būti teikiamas pirmumas, ir absoliutus anonimiškumas turėtų būti taikomas tik tada, kai yra nustatoma, kad baudžiamajo proceso tikslams neužteks dalinio anonimiškumo priemonės taikymo.

3.2. Dalinio anonimiškumo reglamentavimas

Jau aptarta teisės spraga, kai nebuvo „tarpinio“ varianto tarp anonimiškumo netaikymo ir absoliutaus anonimiškumo taikymo, Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje buvo panaikinta Lietuvos Respublikos Seimui 2010 m. gruodžio mėn. 2 d. priėmus LR BPK pataisas, kuriomis LR BPK buvo papildytas nauju 199¹ straipsniu „Dalinis anonimiškumas“, šios kodekso pataisos įsigaliojo nuo 2010 m. gruodžio mėn. 11 d. Siekiant nustatyti, ar naujo straipsnio įtvirtinimas iš tiesų panaikino teisinį vakuumą šioje srityje, tikslinga atlikti LR BPK 199¹ str., kuriuo nustatomi pagrindai daliniam anonimiškumui taikyti, analizę.

Prieš pradėdant minėto straipsnio analizę, reikia pastebėti, kad LR BPK nenumato bendros sąvokos, žyminčios absoliutų ir dalinį anonimiškumą. Skaitant LR BPK straipsnius randamos dvi sąvokos – anonimiškumas ir dalinis anonimiškumas. Toliau gilinantį į kodekso reguliavimą, galima susidaryti nuomonę, kad tam tikrais atvejais sąvoka „anonimiškumas“ yra naudojama kaip bendra sąvoka – absoliučiam ir daliniam anonimiškumui įvardinti, o kitais atvejais ši sąvoka apibrėžia tik absoliutų anonimiškumą. Štai LR BPK 158 str. 7 d. teigiama, kad pareigūnams, liudijantiems apie veiksmus, atliktus neatskleidžiant savo tapatybės, gali būti suteiktas anonimiškumas⁹⁸. Kaip žinome, tokiam pareigūnui gali būti suteiktas tiek absoliutus, tiek dalinis anonimiškumas, todėl minėtame LR BPK straipsnyje sąvoka „anonimiškumas“ apibrėžia abu anonimiškumo modelius. LR BPK 282 str. gali būti pavyzdys, kuriame sąvoka „anonimiškumas“ yra naudojama tik absoliučiam anonimiškumui pažymėti, kadangi LR BPK 199¹ str. 4 d. nurodo, kad dalinio anonimiškumo taikymo atvejais tyrimo veiksmai atliekami /.../ bendra /.../ tvarka⁹⁹ ir dėl to LR BPK 282 str., reguliuojantis liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausos ypatumus, dalinio anonimiškumo atveju nėra taikomas. Išanalizavę „anonimiškumo“ termino vartojimą LR BPK, galime daryti išvadą, kad šiuo atveju nėra laikomasi teisės terminų vienovės reikalavimo ir teisės akte tai pačiai sąvokai yra suteikiamos dvi reikšmės. Siūlytina LR BPK įvesti naują – absoliutaus anonimiškumo sąvoką, o šiuo metu naudojama sąvoka „anonimiškumas“ turėtų žymėti absoliutų ir dalinį anonimiškumą bendrai. Tačiau, kol šiame teisės akte nėra ištaisytas aptartas sąvokų netikslumas, „anonimiškumo“ sąvoką reikia kiekvieną kartą aiškintis, remiantis jos vartojimo kontekstu.

LR BPK 199¹ str. numato du dalinio anonimiškumo taikymo atvejus. Vieną iš jų galima vadinti išimtinu atveju iš absoliutaus anonimiškumo taikymo. Išimtinu jį galime vadinti dėl to, kad yra remiamasi 199 str. numatytais pagrindais, bet absoliutus anonimiškumas, negali būti taikomas, nes siekiamas rezultatas (nusikalstamo poveikio parodymus duodančiam asmeniui užkardymas) gali

⁹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

⁹⁹ *Ibid.*

būti pasiekiamas ir švelnesnėmis priemonėmis. Antroji dalinio anonimiškumo forma yra taikoma nepriklausomai nuo 199 str. reguliavimo, todėl šiame darbe ji bus vadinama grynuoju anonimiškumu. Ši grynojo dalinio anonimiškumo forma turi savus pagrindus, nepriklausančius nuo absoliučiam anonimiškumui taikyti numatytųjų. Tačiau iš esmės paties dalinio anonimiškumo modelio taikymas, visų pirma, yra skirtas tiems atvejams, kai yra nustatyti absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindai ir, laikantis proporcingumo principo reguliavimo, nustatoma, kad neigiamų padarinių bus išvengta, įslaptinus tik dalį asmens duomenų. Dalinio anonimiškumo taikymas kitais atvejais, kai negali būti taikomas absoliutus anonimiškumas, turėtų būti laikomas išimtinu. Tačiau iš esmės šios dvi dalinio anonimiškumo formos skiriasi tik jų taikymo pagrindais, kadangi abejais dalinio anonimiškumo atvejais gali būti įslaptinamas toks pats duomenų kiekis, bet visas tolesnis anonimiškumo taikymo procesas ir jo padariniai yra vienodi.

LR BPK įvedus dalinį anonimiškumą, galima išskirti du anonimiškumo modelius – absoliutų ir dalinį. Dalinio anonimiškumo modelį dėl taikymo pagrindų skirtingumo būtų tikslinga skaidyti į dvi formas – išimtinę iš absoliutaus anonimiškumo taikymo ir formą, kai absoliutaus anonimiškumo pagrindai nėra taikomi (šiuo magistriniame darbe ši forma vadinama grynuoju daliniu anonimiškumu). Tokį LR BPK reguliavimą jau galima vadinti liudytojo ar nukentėjusio asmens procesinės apsaugos sistema.

Toliau analizuojant dalinį anonimiškumą LR BPK, naudinga labiau įsigilinti į jo taikymo pagrindus. Šie pagrindai yra formuluojami LR BPK 199¹ str. 1 d. Dalinio anonimiškumo reguliavimas nėra taip griežtai detalizuotas, kaip absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju. Tai, visų pirma, galima paaiškinti tuo, kad dalinis anonimiškumas yra mažiau asmens teises ribojanti procesinė apsaugos priemonė ir, antra, viena dalinio anonimiškumo forma yra taikoma tuomet, kai esama situacija atitinka absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindus, kurie yra nurodyti kitame LR BPK straipsnyje, todėl šių pagrindų vardijimas reguliuojant dalinio anonimiškumo taikymą būtų perteklinis.

Skaitydami LR BPK 199¹ str. 1 d., galime šią normą skaidyti į dvi dalis ir matome, kad yra du atskiri momentai, kuomet galimas dalinio anonimiškumo taikymas. Pirmasis – kai yra nustatyti absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindai, nurodyti LR BPK 199 str. Antrasis – kiti atvejai, kai yra duomenų, kad tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių liudytojų bei nukentėjusiųjų, jų šeimos narių ar artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams, ir šių teisių ir interesų apsaugai užtikrinti pakanka duomenų apie liudytoją ar nukentėjusįjį slaptumo¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

Aptariant dalinio anonimiškumo taikymo pagrindus kyla klausimas, ar jam taikyti turi būti nustatyti ne tik taikymo pagrindai, bet ir anonimiškumo taikymo sąlygos. LR BPK 199¹ str., reguliuojančiame dalinio anonimiškumo taikymą, yra nurodomi tik jo taikymo pagrindai, bet nėra nurodomos taikymo sąlygos, o LR BPK 200 str. nustatant sąlygas yra naudojama sąvoka „anonimiškumas“. Kaip jau minėta, ši LR BPK vartojama sąvoka nėra tiksli ir skaitant šią normą nėra aišku, ar ji turi būti taikoma ir dalinio anonimiškumo atveju. Taip pat samprotaudami, kad baudžiamojo proceso teisė yra viešosios teisės sritis, kur vyrauja imperatyvusis metodas, nurodantis, ką reikia daryti, o kas daugiau, tas – už įstatymo ribų ir draudžiama¹⁰¹, galėtume padaryti išvadą, kad LR BPK 200 str. tiesiogiai nenurodžius, kad šio straipsnio reguliavimas yra taikomas ir sprendžiant dalinio anonimiškumo klausimą, ši norma ir negali būti taikoma kitais atvejais nei taikant absoliutų anonimiškumą.

Tačiau aiškindamiesi, ar sprendžiant dėl dalinio anonimiškumo taikymo turi būti tikrinamos ir LR BPK 200 str. pateikiamos sąlygos, galime remtis sisteminiu bei loginiu teisės normų aiškinimu. Akivaizdu, kad jau anksčiau aptarta anonimiškumo taikymo sąlyga, numatyta 200 str. 2. d. 1 p., ir nurodanti, kad liudytojas ar nukentėjęs asmuo negali turėti fizinių ar psichinių trūkumų, dėl kurių negalėtų teisingai suvokti turinčių bylai reikšmės dalykų ir duoti apie juos teisingų parodymų¹⁰², turi būti išpildyta ne tik absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju, bet ir apskritai pripažįstant asmenį liudytoju. Dėl to neginčijamai galima teigti, kad ši sąlyga taip pat yra būtina ir dalinio anonimiškumo taikymui. Antroji sąlyga - liudytojo ar nukentėjusiojo nebuvimas teistam už melagingų parodymų davimą (LR BPK 200 str. 2 d. 2 p.), manytina, taip pat turi būti tikrinama ir dalinio anonimiškumo taikymo atveju. Be jau anksčiau aptarto šios sąlygos trūkumo - joje yra nustatomi asmens teisių ribojimai, nepaisant to, kad teistumas yra išnykęs, ši sąlyga taip pat tikrintina ir dalinio anonimiškumo taikymo atveju. Kadangi taikant bet kokio modelio anonimiškumą kaltinamajam ir apskritai visiems proceso subjektams yra sunkiau įsitikinti parodymus duodančio asmens patikimumu, turi būti nustatomos sąlygos, paliekančios kuo mažiau erdvės liudytojo ar nukentėjusio asmens patikimumui kvestionuoti. Viena iš šių sąlygų - nebuvimas teistumo už melagingų parodymų davimą. Panašiais argumentais galima pagrįsti ir trečiosios anonimiškumo taikymo sąlygos - asmeninių arba savanaudiškų motyvų, dėl kurių gali būti duoti melagingi parodymai, nebuvimas. Šios sąlygos tikrinimu taip pat užkertamas kelias suteikti dalinį anonimiškumą nesąžiningam ir nepatikimam liudytojui. Taigi nepaisant to, kad dalinis anonimiškumas yra mažiau kenksmingas kaltinamojo teisėms, vis dėlto, šiai procesinės apsaugos priemonei turi būti nustatomi griežti saugikliai, neleidžiantys nepagrįstai apriboti ar pažeisti kaltinamojo teises. Vadinasi, LR BPK 200 str. 2 d. sąvoka „anonimiškumas“ žymi tiek absoliutų,

¹⁰¹ Vaišvila, A. *Teisės teorija*, supra note 39, p. 205.

¹⁰² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), supra note 2.

tiek dalinį anonimiškumą ir joje numatytos sąlygos turi būti tikrinamos taikant bet kokią anonimiškumo modelį ar formą.

Apskritai, manytina, kad LR BPK 200 straipsnis beveik visa apimtimi (išskyrus šios straipsnio 3d., ta apimtimi, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą tvirtina prokuroras) yra taikomas tiek absoliutaus, tiek dalinio anonimiškumo atveju. Tai yra, nukentėjusysis ar liudytojas prieš apklausą gali prašyti dalinio anonimiškumo priemonės taikymo (LR BPK 200 str. 1 d.). Taip pat dalinio anonimiškumo taikymo atveju prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas priima motyvuotą nutarimą taikyti anonimiškumą (LR BPK 200 str. 3 d.). Bei, kaip ir nurodyta 199¹ str. 4 d., nutarimas taikyti anonimiškumą laikomas atskirai nuo bylos ir saugomas LR BPK 201 str. 2 d. nustatyta tvarka (LR BPK 200 str. 4 d.). Taigi šiame darbe analizuojamos procesinės apsaugos priemonės nustatymo tvarka yra bendra tiek absoliutaus, tiek dalinio anonimiškumo taikymo atveju.

Kaip jau buvo minėta, dalinis anonimiškumas gali būti taikomas ir esant 199 str. numatytiems absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindams. Pagrindinė sąlyga, lemianti ne absoliutaus, o dalinio anonimiškumo taikymą, yra dalies įslaptinamų duomenų pakankumas. Turi būti nustatyta, kad neigiami padariniai liudytojui ar nukentėjusiajam nekils, įslaptinus tik dalį asmenį identifikuojančių duomenų. Vadinasi, valstybės pareigūnas turi nustatyti, kad įslaptinus tam tikrus duomenis apie liudytoją ar nukentėjusįjį, kaltinamasis ar jam artimos aplinkos asmenys nebeturės galimybių daryti nusikalstamo poveikio parodymus duodančiam asmeniui. Kitaip tariant, tik įslaptinami duomenys yra prielaida neteisėtam poveikiui atsirasti, likę duomenys šiuo atžvilgiu yra neutralūs. Pvz., valstybės pareigūnas savo nutarimu gali įslaptinti tik liudytojo ar nukentėjusiojo adresą, jei yra įsitikinęs, kad nusikalstamą poveikį darantys asmenys, nežinodami šių duomenų, neturės galimybės surasti parodymus duodančio asmens ir jo įtakoti. Taip liudytojas bei nukentėjusysis bus apsaugoti nuo neigiamo poveikio, o kaltinamasis galės naudotis savo teise tiesiogiai apklausti liudytoją net tuo atveju, kai yra visi LR BPK 199 str. 1 d. numatyti absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindai bei, kaip jau buvo aptarta, turi būti nustatytos LR BPK 200 str. 2 d. vardinamos anonimiškumo taikymo sąlygos.

Antrajai – grynojo dalinio anonimiškumo formai, atsietai nuo LR BPK 199 str., taikyti yra nustatomas toks kriterijus – byloje turi būti duomenų, kad tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių jų, jų šeimos narių ar artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams¹⁰³. Vadinasi, lygindami su 199 str. numatytais pagrindais, galime manyti, jog šiai dalinio anonimiškumo formai nėra taikomas vertinamasis parodymų svarbos procese kriterijus bei netaikomas formalusis kriterijus, numatantis, dėl kokių nusikalstamų veikų vykdomame procese gali būti taikomas anonimiškumo instrumentas.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 2.

Tačiau įsigilinus į šios procesinės apsaugos priemonės esmę, reikia pasakyti, kad nepamirštant proporcingumo principo reikalavimo, turi būti įvertinta, ar liudytojo bei nukentėjusiojo parodymai yra pakankamai svarbūs procese, kad jų gavimui būtų varžomos kaltinamojo teisės. Jei siekiamas rezultatas – teisingi parodymai, palyginus su kaltinamojo patiriamais suvaržymais yra nereikšmingas, ši priemonė neturi būti taikoma. Dalinis anonimiškumas neturėtų būti taikomas ypač tokiais atvejais, kai gaunami parodymai tik patikslina ar patvirtina kitais duomenų šaltiniais (pvz., informacija gali būti gaunama daiktų, kuriuose liko veikos pėdsakų, dokumentų, ekspertizės aktų ir pan.) gaunamą informaciją. Taip pat neturi būti pamištas ir formalusis kriterijus – kaip jau buvo aptarta, dalinis anonimiškumas gali būti taikomas tik tiriant nusikaltimus, o vykstant baudžiamajam procesui dėl baudžiamojo nusižengimo, ši apsaugos priemonė neturi būti taikoma.

Kaip ir esant absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindams bei sąlygoms, taip ir norint taikyti dalinį anonimiškumą kitais atvejais, turi būti nustatyta, kad dalies duomenų slaptumas bus pakankamas liudytojo ar nukentėjusiojo ar jų šeimos narių bei artimųjų giminaičių apsaugai. Taigi esant situacijai, kai vyksta baudžiamasis procesas dėl nesunkaus nusikaltimo ir kai liudytojo ar nukentėjusiojo apsaugai yra reikalingas visų asmenį identifikuojančių duomenų įslaptinimas, absoliutus anonimiškumas negali būti taikomas. Įstatymų leidėjas taip įtvirtina, kad absoliutaus anonimiškumo taikymas, tiriant nesunkius nusikaltimus ar tais atvejais, kai parodymai nėra svarbūs procese, yra neteisėtas ir pažeidžia kaltinamojo teises, nes nėra išlaikoma proporcija tarp siekiamų priemonių ir siekiamų tikslų.

Toliau gilinantis į grynojo dalinio anonimiškumo skyrimo pagrindus, reikia išsiaiškinti, kas šiuo atveju yra laikoma neigiamais padariniais teisėms ir teisėtiems interesams. Kadangi ši anonimiškumo forma yra atsieta nuo LR BPK 199 str., galima manyti, kad LR BPK 199¹ str. saugo kitas vertybes nei absoliutaus anonimiškumo atveju. Absoliutaus anonimiškumo taikymas visų pirma siejamas su fizinio susidorojimo pavojumi¹⁰⁴, taigi dalinio anonimiškumo taikymas turėtų būti siejamas su padariniais asmens darbo, socialinėms, ekonominėms teisėms ir interesams. Aptariant absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindus, buvo minėta, jog absoliutus anonimiškumas neturėtų būti taikomas tarnybos, verslo interesams ginti, o šiuo atveju galėtų būti taikomas dalinis anonimiškumas. Taip būtų nubrėžta griežtesnė riba tarp absoliutaus ir dalinio anonimiškumo modelio, taip įgyvendinant ir proporcingumo principo reikalavimus.

Lygindami LR BPK 199 str. 1 d. numatytą pagrindą, vardijantį saugomas teises ir interesus, ir LR BPK 199¹ str. 1 d. grynojo dalinio anonimiškumo taikymo pagrindą, pastebime, kad absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju reikalaujama, kad teisėms ir interesams grėstų realus pavojus, o

¹⁰⁴ Aiškinamasis raštas dėl Baudžiamojo proceso kodekso 198, 199, 238, 279, 283 straipsnių papildymo ir Kodekso papildymo 199(1) straipsniu įstatymo projekto Nr. XIP-2363, 2010-09-02 [interaktyvus], *supra* note 57.

grynojo anonimiškumo taikymo atveju nurodoma, kad duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių. Nagrinėdami šiuos skirtingų anonimiškumo modelių pagrindus, pastebime du aspektus. Pirma - absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju reikalaujama realaus pavojaus kilimo grėsmė, dalinio anonimiškumo atveju – neigiami padariniai. Antra – skirtingai formuluojamas įsitikinimas šių pagrindų egzistavimu.

Realaus pavojaus buvimas jau buvo aptartas nagrinėjant absoliutaus anonimiškumo modelį. Dalinio anonimiškumo, atsieto nuo LR BPK 199 str. 1 d. pagrindų, taikymui turi būti nustatytas galimas neigiamų padarinių buvimas. Apskritai, proceso teisė nenagrinėja tokios sąvokos kaip padariniai, todėl, bandant apibrėžti neigiamus padarinius, galime remtis baudžiamosios teisės naudojama sąvoka. Padariniai tai ne kas kita, o žala baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms¹⁰⁵. Nagrinėdami baudžiamojo proceso apsaugos priemonės taikymo pagrindus negalime remtis visiška šios baudžiamosios teisės sąvokos analogija – dalinio anonimiškumo taikymui negalima reikalauti, kad liudytojo ar nukentėjusiojo teisėms bei interesams grėstų LR BK numatyta veika ir jos įvykdymu sukeliama padariniai. Tačiau, vis dėlto, šie neigiami padariniai turi būti padaromi teisei priešinga veika, kuria padaroma įstatymu saugomos teisės ar intereso žala. Tai gali būti tiek nusikalstamos veikos įvykdymas, tiek administracinis ar civilinės teisės pažeidimas.

Toliau analizuodami dalinio anonimiškumo taikymo pagrindo pagrįstumą, pastebime, jog formuluotė „gali turėti“ reiškia, jog dalinis anonimiškumas gali būti taikomas, esant mažesnei teisių ir teisėtų interesų pažeidimo tikimybei nei absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju, kur yra nurodoma: „gresia realus pavojus“. Tačiau, vis dėlto, kad ir esant mažesnei tikimybei, valstybės pareigūnas, taikydamas dalinį anonimiškumą turi turėti faktinių duomenų, kurie pagrįstų galimų neigiamų padarinių buvimą. Ši tikimybė negali būti grįsta prielaidomis. Neigiamų padarinių grėsmė galėtų būti grindžiama tokiais faktais, kaip kaltinamojo asmenybės bruožai ir turimi įgaliojimai liudytojo ar nukentėjusiojo atžvilgiu.

Tikslinga nagrinėti, kaip dalinio anonimiškumo taikymas įtakoja naudingų bylai duomenų gavimą bei šių duomenų panaudojimą apkaltinamajam nuosprendžiui grįsti. Visų pirma, nagrinėtinas LR BPK 199¹ str. 2 d. reguliavimas, nustatantis, kokie asmenį identifikuojantys duomenys gali būti įslaptinami. Čia pateikiamas galimų įslaptinti duomenų sąrašas: vardas ir pavardė, gimimo data, asmens kodas, gyvenamosios vietos adresas, profesija, darbo ar mokymosi vieta, giminystės ryšiai, taip pat kiti parodymus duodančių asmenų duomenys. Taigi sąrašas nėra baigtinis. Iš to galima būtų daryti išvadą, kad dalinio anonimiškumo taikymo atveju gali būti įslaptinama ir parodymus duodančio asmens išvaizda ir balsas, nes tai taip pat yra asmenį identifikuojantys duomenys. Kita vertus, skaitydami 199¹ str. 4 d. randame, kad taikant dalinį anonimiškumą, tyrimo veiksmai yra atliekami bendra tvarka. Vadinasi, dalinio anonimiškumo

¹⁰⁵ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga, supra* note 32, p. 269.

taikymo atveju negali būti taikomas LR BPK 203 str., reguliuojantis ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą apklausą, kuomet apklausiamam asmeniui yra taikomas anonimiškumas, taip pat netaikomas ir LR BPK 282 str., reguliuojantis asmens, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausą teismo nagrinėjimo metu. Taigi, taikant dalinį anonimiškumą, negali būti sudaromos akustinės ir vizualinės kliūtys, liudytojas ar nukentėjęs asmuo turi būti apklausiamas teismo posėdžių salėje. Sistemiskai nagrinėjant LR BPK 199¹ str. matome, kad išvaizdos ir balso įslaptinimas dalinio anonimiškumo taikymo atveju yra draudžiamas. Tačiau toje pačioje LR BPK 199¹ str. 2 d. randame, kad įstatymų leidėjas nurodo, kad negali būti įslaptinami duomenys apie liudytojo ar nukentėjusiojo santykius su įtariamuju. Šioje normoje yra pateiktas apibrėžtas negalimų įslaptinti duomenų sąrašas. Manytina, kad įstatymų leidėjas turėtų pateikti apibrėžtą ir galimų įslaptinti duomenų sąrašą ir taip išspręsti išvaizdos ir balso įslaptinimo klausimą, kadangi tai yra vienas iš svarbiausių asmenį identifikujančių duomenų.

Toliau nagrinėsime dalinio anonimiškumo taikymo atveju prarandamus duomenis ir absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju sudaromas akustines ir vizualines kliūtis (LR BPK 203 str. 2 d.). Šios kliūtys ne tik kad vykdo savo pagrindinę funkciją – neleidžia nustatyti asmens tapatybės, bet turi ir neigiamą aspektą – taip yra prarandama dalis duomenų bei prarandamas svarbus psichologinis kontaktas apklausos metu. Pasitikėjimą arba nepasitikėjimą dėl apklausiamojo pateikiamos informacijos sukelia ir neverbalinio komunikavimo elementai (mimika, pantomimika, balso intonacija, kūno padėtis, daugelis kitų bendravimo elementų), kurie /.../ gali labai pakeisti apklausiančiojo veiksmų taktiką, nuoseklumą ir bendravimo būdus¹⁰⁶. Duomenys, užduodant klausimą asmeniui, kurio negalima matyti, prarandami dėl to, kad užduodami klausimai dažnai priklauso nuo apklausiamojo elgesio, matoma, ar asmuo susijaudina išgirdęs klausimą, ar atsakinėja ryžtingai, ar abejodamas. Kaltinamasis ar jo gynėjas nemato, kuriems klausimams apklausiamasis yra jautrus ir į kurią pusę reikėtų nukreipti klausimus. Dar didesnė žala daroma, kai kaltinamasis ir jo gynėjas negali būti apklausos vietoje ir klausimai yra užduodami raštu, visiškai nesant kontakto tarp apklausiamojo ir apklausiančiojo, klausimai užduodami jau ikiteisminio tyrimo teisėjui apklausus asmenį, nenumanant kokie bus atsakymai į užduodamus klausimus, kurie klausimai turėtų būti labiau detalizuojami ir pan. Visi šie išvardinti absoliutaus anonimiškumo taikymo metu patiriami praradimai turėtų būti ribojami dalinio anonimiškumo taikyme.

Koreguojant LR BPK reguliavimą asmens išvaizdos įslaptinimo klausimu, rekomenduotina remtis Nyderlandų Karalystės baudžiamojo įstatymo formulavimu, kuris nustato, kad iš kaltinamojo negali būti atimta galimybė tiesiogiai užduoti klausimus tokiam liudytojui (Nyderlandų Karalystės

¹⁰⁶ Ancelis, P., et al. *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 85.

Baudžiamojo proceso kodekso 190 (2) ir 284(1) straipsniai¹⁰⁷. Vadinasi, liudytojas ar nukentėjęs asmuo, kuriems taikomas ribotas anonimiškumas, turi būti apklausiami teismo posėdžių salėje. Tačiau asmenų, duodančių parodymus išvaizda gali būti įslaptinama grimuojantis ar kitaip maskuojantis, arba užtikrinant, jog per apklausą tarp liudytojo ir kaltinamojo nebūtų tiesioginio akių kontakto¹⁰⁸. Matome, kad riboto (dalinio) anonimiškumo taikymo atveju asmens išvaizdos įslaptinimas turi būti taikomas, tačiau tam neturi būti naudojamos tokios griežtos priemonės kaip absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju.

Atkreiptinas dėmesys į LR BPK 199¹ str. 2 d. reguliavimą, kuris nustato, kad negali būti įslaptinami liudytojo ir nukentėjusiojo santykiai su įtariamuoju. Šie duomenys yra būtini žinoti, norint įsitikinti liudytojo patikimumu. Liudytojo santykių su nukentėjusiuoju, įtariamuoju ar kaltinamuoju pobūdis ir intensyvumas gali lemti kartais sąmoningą, kartais iš dalies net nesąmoningą, netikslių parodymų davimą. Negali būti atmetama galimybė, kad liudytojas gali būti paprašytas ar kitaip paveiktas duoti neteisingus parodymus¹⁰⁹. Draudimas įslaptinti šiuos duomenis yra vienas iš saugiklių, kuriais siekiama dalinio anonimiškumo metu gauti patikimus parodymus.

Sprendžiant klausimą dėl dalinio anonimiškumo taikymo metu gautų įrodymų panaudojimo apkaltinamajam nuosprendžiui priimti, turi būti nagrinėjama LR BPK 301 str. 2 d. formuluojama nuostata, nurodanti, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais¹¹⁰. Gali kilti klausimas, ar ši nuostata galioja ir įrodymams, kurie buvo gauti taikant dalinį anonimiškumą, kadangi šiame LR BPK straipsnyje vartojamas žodžių junginys „kuriems taikomas anonimiškumas“, nedetalizuojant, koks jo modelis - absoliutus ar dalinis turimas omenyje. Kaip ir buvo minėta anksčiau, tokiu atveju vartojamos „anonimiškumo“ sąvokos prasmę reikia atskleisti remiantis sisteminiu normos aiškinimu. Pagrindiniame straipsnyje, reguliuojančiame dalinį anonimiškumą (LR BPK 199¹ str.) randame tik nuorodą į tai, kad tyrimo veiksmai ir bylos dokumentai surašomi bendra tvarka. Todėl samprotaujant dėl duomenų panaudojimo nuosprendyje, reikia vadovautis tuo, kad įstatymų leidėjas, nenumatydamas išimčių ikiteisminio tyrimo bei teismo nagrinėjimo metu, minimaliai riboja kaltinamojo teises ir dėl to visi veiksmai, įskaitant apkaltinamojo nuosprendžio surašymą, turėtų būti atlikti bendra tvarka. Todėl ir 301 str. 2 d. vartojamos anonimiškumo sąvokos negalima aiškinti plečiamai ir laikyti, kad šio straipsnio nuostatos galioja ir tuomet, kai yra taikomas dalinis anonimiškumas. Taigi parodymais, duotais taikant dalinį anonimiškumą, apkaltinamasis

¹⁰⁷ Jurka, R. Anonimiškumas baudžiamajame procese: teoriniai pagrindai ir reglamentavimo problemos. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*, supra note 18, p. 267.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 270.

¹⁰⁹ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis P. *Baudžiamojo proceso teisė*, supra note 3, p. 197.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), supra note 2.

nuosprendis gali būti grindžiamas ir tuomet, kai tai yra vieninteliai ar lemiami įrodymai šiam nuosprendžiui pagrįsti.

Dar vienas LR BPK reguliavimo trūkumas randamas, nagrinėjant jau minėtą atvejį, kai perkvalifikavus labai sunkų, sunkų ar apysunkį nusikaltimą į nesunkų nusikaltimą, anonimiškumo taikymas neturėtų būti naikinamas, bet, atsižvelgus į esamas bylos sąlygas, absoliutus anonimiškumas turėtų būti pakeičiamas daliniu. Manytina, kad kodekse turėtų būti reguliuojamas šis anonimiškumo modelio keitimo procesas.

LR BPK turėtų būti numatyta, kad tuo atveju, kai išnyksta absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindai, bet yra pagrindai taikyti dalinį anonimiškumą, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas priima motyvuotą nutarimą nebetaikyti absoliutaus anonimiškumo. Ikiteisminio tyrimo pareigūno priimtą nutarimą netaikyti anonimiškumo, taip pat kaip ir priimant nutarimą taikyti anonimiškumą, turėtų patvirtinti prokuroras (LR BPK 200 str. 3 d.), kadangi šiuo atveju sprendžiamas absoliutaus anonimiškumo taikymo klausimas. Atskiru nutarimu turėtų būti įtvirtinamas dalinio anonimiškumo taikymas ir jame įtvirtinama įslaptinamų duomenų apimtis, kaip ir nurodyta LR BPK 199¹ str. 2 d. Kodekse nenurodyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą taikyti dalinį anonimiškumą turėtų tvirtinti prokuroras. Tai pateisinama dalinio anonimiškumo priemonės švelnesniu pobūdžiu.

Kadangi LR BPK 256 str. 2 d. numato, kad prašymai pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą bei pats veikos kvalifikavimo pakeitimas gali būti atliekamas iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos, akivaizdu, kad anonimiškumo modelio keitimas taip pat gali būti atliekamas iki to paties termino. Tačiau pakeitus absoliutų anonimiškumą daliniu arba iš viso panaikinus anonimiškumo taikymą, kyla klausimas, ar turi būti iš naujo atlikti veiksmai su liudytoju ar nukentėjusiuoju. Manytina, kad panaikinus absoliutų anonimiškumą arba šią anonimiškumo formą pakeitus daliniu anonimiškumu, veiksmai su parodymus duodančiu asmeniu turėtų būti atliekami iš naujo. Dalinio anonimiškumo panaikinimo atveju tokių priemonių imtis nereikia, nes, remiantis LR BPK 199¹ str. 4 d., dalinio anonimiškumo taikymo atveju tyrimo veiksmai atliekami bendra LR BPK numatyta tvarka. Absoliutaus anonimiškumo panaikinimo arba pakeitimo į dalinį anonimiškumą atveju, turėtų būti iš naujo atliekama asmens apklausa, parodymas atpažinti bei akistata (t.y. tie veiksmai, kurių vykdymui buvo taikomi ypatumai, priklausantys nuo absoliutaus anonimiškumo taikymo).

Akivaizdu, kad tuomet, kai vyksta baudžiamasis procesas bei jo metu yra taikomas dalinis anonimiškumas, paaiškėjus aplinkybėms, kurioms esant asmeniui turėtų būti taikomas absoliutus anonimiškumas, anonimiškumo modelis neturėtų būti keičiamas. Tokiu atveju baudžiamojo proceso metu buvo įslaptinta tik dalis asmenį identifikuojančių duomenų, neįslaptinti duomenys gali būti arba jau yra žinomi proceso dalyviams. Ir toks, pavėluotas, absoliutus duomenų įslaptinimas jau yra

nebetikslingas ir nelogiškas. Dėl to anonimiškumo modelis neturėtų būti keičiamas ir toliau procese turėtų būti taikomas tik dalinis anonimiškumas.

Apibendrinant dalinio anonimiškumo reglamentavimą LR BPK, reikia pastebėti, kad dar 2010 m. įsigaliojusios kodekso pataisos, susijusios su daliniu anonimiškumu nėra suderintos su bendru kodekso reguliavimu. Visų pirma, tai pasireiškia anonimiškumo sąvokos dviprasmiškumu. Taip pat reguliuojant dalinį anonimiškumą liko neaišku, ar svarstant jo taikymą turi būti tikrinamos LR BPK 200 str. vardijamos anonimiškumo taikymo sąlygos, paliktas labai abstraktus daliniu anonimiškumu saugomų teisių ir interesų sąrašas, nepasisakyta dėl akustinių ir vizualinių kliūčių sudarymo, taikant dalinį anonimiškumą. Kodekse taip pat turėtų būti numatytas anonimiškumo modelio keitimo procesas, kuomet išnykus absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindams, turi būti taikomas dalinis anonimiškumas. Taip pat reikia aiškiau formuluoti LR BPK normą, reguliuojančią parodymų, gautų taikant dalinį anonimiškumą, panaudojimą apkaltinamajam nuosprendžiui grįsti. Iš esmės šiuo metu galiojančioje LR BPK redakcijoje yra suformuluoti tik pagrindai daliniam anonimiškumui taikyti, tačiau jo taikymo ir padarinių procesas yra likęs neaiškus. Manytina, kad reguliavimas taptų kur kas aiškesnis, įtvirtinus aiškumą anonimiškumo modelių sąvokose.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Išvados

Magistriniame darbe iškelta hipotezė pasitvirtino. Anonimiškumas baudžiamajame procese apskritai sudaro prielaidas užtikrinti saugomų proceso subjektų interesus, tačiau aiškaus teisinio reguliavimo nebuvimas neišvengiamai lemia prielaidas liudytojui baudžiamajame procese likti nesaugiam.

1. LR BPK yra įtvirtinta apsaugos nuo nusikalstamo poveikio sistema, kurią sudaro du anonimiškumo modeliai – absoliutus ir dalinis anonimiškumas. Dalinis anonimiškumas gali būti skirstomas į dvi formas: pirmoji – taikoma, nustačius absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindus; antroji – taikoma atsietai nuo absoliutaus anonimiškumo taikymui numatytų pagrindų.
2. Įtvirtinant absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindus LR BPK buvo pamirštas griežtas šios priemonės reglamentavimo poreikis, ir valstybės pareigūnui suteikiama diskrecija absoliutų anonimiškumą taikyti saugant absoliučiai visas teises vertybes, net ir neatsveriančias fundamentalios kaltinamojo teisės į gynybą ir teisingą teismą. Taip pat LR BPK paliktas pernelyg abstraktus liudytojų parodymų pripažinimo svarbiais kriterijus, iš esmės leidžiantis svarbiais pripažinti kiekvieno liudytoju pagal LR BPK 78 str. šaukiamo asmens parodymus.
3. Absoliutaus anonimiškumo taikymas itin aktualus baudžiamajame procese dėl latentinių nusikaltimų bei tiriant organizuotų nusikalstamų grupių įvykdytus nusikaltimus.
4. Dalinio anonimiškumo modelio taikymas aktualus tuomet, kai duodant parodymus neigiami padariniai gali kilti verslo, darbo, tarnybos interesams. Šis modelis taikomas baudžiamajame procese dėl nesunkių nusikaltimų, korupcinio pobūdžio nusikaltimų bei taikant anonimiškumą specifiniam liudytojui – valstybės pareigūnui, baudžiamajoje byloje atlikusiam ikiteisminio tyrimo veiksmus, neatskleidžiant savo tapatybės. Anonimiškumo priemonė negali būti taikoma tiriant baudžiamuosius nusižengimus.
5. Nors LR BPK tiesiogiai nenumato, tačiau dalinio anonimiškumo taikymo atveju turi būti tikrinamos anonimiškumo taikymo sąlygos, numatytos LR BPK 200 str. 2 d. ir užtikrinančios, kad parodymus duodantis asmuo yra patikimas ir gali duoti teisingus parodymus.
6. Manytina, kad priešingai nei absoliutaus anonimiškumo atveju, įrodymais, gautais taikant dalinį anonimiškumą, apkaltinamasis nuosprendis gali būti grindžiamas net ir tuo atveju, kai šių įrodymų nepagrindžia kiti įrodymai.

Pasiūlymai

1. Rekomenduotina LR BPK įvesti tris anonimiškumo institutą žyminčias sąvokas: absoliutus anonimiškumas, dalinis anonimiškumas bei anonimiškumas. Sąvoka „anonimiškumas“ turėtų būti bendrai žymimi abu anonimiškumo modeliai.
2. Siūlytina LR BPK panaikinti ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro turimą pareigą priimti nutarimą tiek dėl absoliutaus, tiek dėl dalinio anonimiškumo taikymo. Ši pareiga turėtų būti nustatyta tik ikiteisminio tyrimo teisėjui. Anonimiškumo taikymo iniciatyvos teisė paliekama nukentėjusiajam, liudytojui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ir prokurorui.
3. Nustatant absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindus, rekomenduotina siaurinti saugomų teisių ir interesų sąrašą, jame paliekant teisę į gyvybę, sveikatą, laisvę ir turtą. Iš šio sąrašo rekomenduotina išbraukti tarnybos, verslo ir kitus teisėtus interesus.
4. Siūlytina LR BPK 200 str. 2 d., nustatančiame anonimiškumo taikymo sąlygas, numatyti tik tas sąlygas, kurios yra specifinės taikant anonimiškumą. Vadinasi, turėtų būti naikinamas nurodymas įvertinti liudytojo ir nukentėjusio fizinių ar psichinių trūkumų įtaką parodymų davimui. Turėtų būti keičiama nuostata, nurodanti, kad anonimiškumas negali būti taikomas, net išnykus teistumui už melagingų parodymų davimą, nurodant, kad ribojimai galimi tik esant neišnykusiam teistumui.
5. Reguluojant daliniu anonimiškumu įslaptinamų duomenų apimtį, siūlytina pateikti apibrėžtą galimų įslaptinti duomenų sąrašą, įvirtinant, kad išvaizdos ir balso įslaptinimas, taikant akustines ir vizualines kliūtis yra negalimas.
6. LR BPK atskiru straipsniu rekomenduojama numatyti anonimiškumo modelio keitimo procesą, kuomet išnykus absoliutaus anonimiškumo taikymo pagrindams, yra pereinama prie dalinio anonimiškumo taikymo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

I. Nacionaliniai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio mėn. 11 d. įsakymas Nr. I-47 „Dėl Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 39-1805.

II. Tarptautiniai teisės aktai

1. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 51.
2. Council of Europe. Committee of Ministers. *Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence*. Recommendation No. R (97) 13 of 10 September, 1997.

III. Užsienio šalių teisės aktai

1. *The Polish Code of Criminal Procedure* [interaktyvus]. 1997, [žiūrėta 2013-02-02]. <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/4658>>.
2. *Wetboek van Strafvordering* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-11-10]. <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/TweedeBoek/TitelIII/VierdeAfdelingA/Artikel226a/gel_digheidsdatum>.
3. *Code d'Instruction Criminale* [interaktyvus]. 1993, [žiūrėta 2013-02-02]. <<http://www.droitbelge.be/codes.asp#ins>>.
4. *The German Code of Criminal Procedure*, [interaktyvus]. 1987, [žiūrėta 2012-12-01]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html>.

IV. Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio mėn. 6 d. nutarimas. *Dėl administracinių teisės pažeidimų ir mokesčių administravimo*. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318.
2. Lietuvos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo mėn. 14 d. nutarimas. *Dėl farmacinės veiklos*. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 28-1003.

V. Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A. *et al. Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Vilnius, 1996.
2. Alvydas, K. *et al. Lietuvių kalbos žodynas*. XIV tomas. Vilnius, 1986.
3. Ancelis, P. Procesinių funkcijų esmė ir suderinamumo problemos ikiteisminiame baudžiamajame procese. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009.
4. Babachinaitė, G. *et al, Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
5. Belde, J., *et al. EU Standarts in Witness Protection and Collaboration with Justice*. Ghent: Maklu publishers, 2005.
6. Dikarev, I. S. *Dispozitivnost v ugovnom procese* [Disposition in Criminal Proceedings]. Volgograd, 2005.
7. Goda, G., *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
8. Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
9. Gorskij, G. F.; Kokorei, L. D.; Ehkind, A. *Problemy dokazatelstv v sovestskom ugovnom procese* [Problems of Evidence in Soviet Criminal Proceedings]. Voronezh, 1978.
10. Gušauskienė, M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Jurisprudencija*. 2004, 57(49): 118-131.
11. Gutauskas, A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo teisinio apibrėžtumo problema. *Jurisprudencija*, 1999, 13(5): 21-27.
12. Jurka, R., *et al* Anonimiškumas baudžiamajame procese: teoriniai pagrindai ir reglamentavimo problemos. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009.
13. Jurka, R. *et al. Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009.
14. Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų centras, 2009.
15. Jurka, R. Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą. *Jurisprudencija*. 2005, 49 (41).
16. Kazlauskas, M.; Rinkevičius, J. *Asmenų parodymai baudžiamajame procese*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991.
17. Klimavičiūtė, R. Anonimiškumo liudytojams taikymas užsienio valstybių baudžiamajame procese. *Teisinės minties šventė. Studentų tarptautinių mokslinių konferencijų pranešimai*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

18. Maffei, S. *The European Right to Confrontation in Criminal Proceedings. Absent, Anonymous and Vulnerable Witnesses*. Groningen: Europa Law Publishing, 2006.
19. Matuizienė, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*. Vilnius, 2012, 4 (3).
20. Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008.
21. Pozen, J. *Justice Obscured: the Non – disclosure of Witness's Identities in ICTR Trials*. International Law and Politics, 2006, No. 38:281.
22. Ryzhakov, A. P. *Sviditel i ponjatoj: ponjatie, prava, objazanosti. Pokazanija cviditelja* [Witness and External Witness: Concept, the Law, Duties. Testimony of the Witness]. Maskva: Ekzamen, 2007.
23. Schulz, J. *Beiträge zur Nebenklage*. Berlin, 1982.
24. Sprendimo byloje Labita prieš Italijos Respubliką santrauka. *Teismų praktika*, 2004.
25. Švedas, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
26. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
27. Zappala, S. *Human Rights in Internatinal Criminal Proceedings*. Oxfors: Oxford university press, 2005.

VI. Teismų praktika

Nacionalinių teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. kovo 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. gruodžio mėn. 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2007.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 26 d. konsultacija „Dėl BPK 199 straipsnio taikymo“. *Teismų praktika*, 2004, Nr. 21.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2004 m. birželio mėn. 18 d. nutarimas Nr. 46. *Teismų praktika*, 2004, Nr. 21.
5. Liudytojų (nukentėjusiųjų), kuriems taikomas anonimiškumas, įslaptinimo pagrindumas ir jų duotų parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti. *Teismų praktika*, 2007, Nr. 27.

VII. EŽTT praktika

1. *Doorson v. the Netherlands*, 26 March 1996, § 15, 1996-II, no. 6.
2. *Kok v The Netherlands*, no 43149/98, ECHR 2000-II.

3. *Krasniki v. Czech Republic*, no. 51277/99, ECHR 2006-II.
4. *Soering vs United Kingdom*, no. 14038/88, 7 July, 1989, § 94, Series A no. 161.
5. *Visser v. Netherlands*, no. 26668/95, § 47, ECHR 2002-II.

VIII. Elektroniniai leidiniai

1. *Evidence law. Witness anonymity. Report 42* [interaktyvus]. 1997, [žiūrėta 2013-01-08]. <www.lawcom.govt.nz/sites/default/publications/1997/10/Publication_43_84.pdf>.
2. Aiškinamasis raštas dėl Baudžiamojo proceso kodekso 198, 199, 238, 279, 283 straipsnių papildymo ir Kodekso papildymo 199(1) straipsniu įstatymo projekto Nr. XIP-2363, 2010-09-02 [interaktyvus]. 2010, [žiūrėta 2012-12-15]. <https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.president.lt%2Fdownload%2F12461%2Faiskinamasis%2520rastas.doc&ei=BG0vUfXtHOeF4gSR1IGQBg&usg=AFQjCNGrb_dZICqZ7x6Bh43n_I4t3jJaiA&bvm=bv.43148975,d.bGE>.
3. Gutauskas, A. Korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų baudžiamojo teisinio vertinimo aspektai [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2013-02-10]. <https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CEAQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.mruni.eu%2FIt%2Ftp%2Fproguc6%2Fprogramos_struktura%2FLYGINA_MOJI_KRIMINOLOGIJA.doc&ei=nqozUeP2Icmp4AT6-YFI&usg=AFQjCNFB5Z5KFTtJxWQM26PzcofGh10HIQ&sig2=c49Q_inc77wfdA0XI3D1WQ&bvm=bv.43148975,d.bGE>.

SANTRAUKA

Liudytojų anonimiškumas - procesinė apsaugos priemonė, kurią taikant siekiama apsaugoti liudytoją nuo nusikalstamo poveikio bei gauti teisingus parodymus, minimaliai ribojant fundamentalią kaltinamojo teisę į gynybą ir teisingą teismą. Tiek anonimiškumo taikymas, tiek jo modelio pasirinkimas turi būti atliekami laikantis konstitucinio proporcingumo principo.

Liudytojui apsaugoti turi būti sudaryta procesinių apsaugos priemonių sistema, sudaryta iš anonimiškumo modelių bei formų, garantuojančių veiksmingą tiek liudytojo, tiek kaltinamojo teisių užtikrinimą. Lietuvos baudžiamajame procese įtvirtinta liudytojo apsaugos sistema susidedanti iš absoliutaus ir dalinio anonimiškumo taikymo. Absoliutaus anonimiškumo modelis taikomas vykstant baudžiamajam procesui dėl labai sunkių, sunkių ar apysunkių nusikaltimų, taikant turi būti įsitikinta liudytojo patikimumu. Dalinio anonimiškumo modelis, kurio metu įslaptinama tik dalis asmenį identifikuojančių duomenų, gali būti taikomas ir tiriant nesunkius nusikaltimus. Taikant šį anonimiškumo modelį yra mažiau ribojamos kaltinamojo teisės, racionaliau panaudojamas pareigūnų darbas, procesas yra operatyvesnis ir greitesnis nei absoliutaus anonimiškumo taikymo atveju.

Magistro darbe išsamiai nagrinėjami LR BPK straipsniai, reguliuojantys absoliutaus bei dalinio anonimiškumo taikymo pagrindus bei sąlygas. Pateikiama EŽTT praktika bei užsienio šalių baudžiamąjo proceso reguliavimas pagrindžia anonimiškumo taikymo reikalingumą baudžiamajame procese. Pabaigoje pateikiami pasiūlymai LR BPK normų koregavimui, siekiant tinkamo anonimiškumo reguliavimo baudžiamajame procese.

SUMMARY

WITNESS ANONYMITY IN CRIMINAL PROCESS: THEORY AND PRACTICE

Witness anonymity is a procedural safeguard. Its aim is to protect a witness from criminal influence and to get truthful testimony. The fundamental rights of the accused to defence and to fair trial must be minimally restricted when applying anonymity. The application of anonymity and the choice of anonymity model shall be made in accordance with constitutional principle of proportionality.

There shall be a system of procedural safeguards containing models and forms of anonymity created for witness protection. The rights of both accused and of witness shall be ensured by this system. Witness protection system containing absolute and limited anonymity models is enshrined in the Lithuanian code of criminal proceedings. Absolute anonymity is applied when serious offences are investigated. Before applying absolute anonymity the credibility of a witness must be confirmed. Limited anonymity can be applied also when less serious offences are investigated; there is only a part of identifying data classified. When applying model of limited anonymity the rights of the accused are less restricted, the operation of officers is used more rationally, the criminal proceedings are faster than when absolute anonymity is used.

Articles of Lithuanian code of criminal procedure which regulate the grounds and conditions for application of absolute and limited anonymity are analyzed in detail in this master's thesis. The practice of European Court of Human Rights, examples of criminal procedure codes of foreign countries grounds the need of anonymity in criminal procedure. In the ending of this master's thesis there are suggestions for correction of Lithuanian criminal procedure code submitted.